תלמוד בבלי · אחרונים · פתח עינים · סדר נזיקין

פתח עינים על בבא קמא

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פתח עינים על בבא קמא

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פתח-עינים-על-בבא-קמא/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 5
דף ג. 5
דף ג: 5
דף ט: 5
דף י. 7
דף יב. 8
דף יד: 8
דף טז. 9
דף טז: 9
דף יז. 10
דף כ: 11
דף כא: 12
דף כז: 12
דף כח. 12
דף ל. 13
דף לב: 16
דף לו: 16
דף לח. 16
דף לח: 17
דף לט: 17
דף מא: 17
דף מד: 18
דף מו: 18
דף מט: 18
דף נ. 18
דף נ: 20
דף נד: 20
דף נו. 21
דף נט: 21
דף ס: 21
דף סב: 22
דף סה: 22
דף סט. 22
דף ע: 22
דף עה. 22
דף עח: 23
דף עט: 23
דף פ. 24
דף פ: 24
דף פא: 25
דף פב. 25
דף פב: 26
דף פג: 26
דף פה. 27
דף פו: 27
דף פז. 28
דף פח. 31
דף צא: 34
דף צב. 34
דף צב: 35
דף צג. 36
דף צד: 36
דף צו: 37
דף קב: 37
דף קד: 37
דף קה: 37
דף קי: 38
דף קיג. 40
דף קיג: 40
דף קיד: 40
דף קטז. 40
דף קטז: 41

דף קיז. 41
דף קיז: 41

דף ב.

ארבעה אבות וכו'. כתבו התוס' אית דוכתא דלא תני הן וכו' וטעמא טעים הרמ"ע במאמר חקור דין ח"א פ"ד. ואני בעניי כתבתי רמז מוסריי במשנתנו בספרי הקטן ראש דוד דף קט"ן וברישׁ ספרי הקטן דברים אחדים ע"ש בס"ד:

דף ג.

תוס' ד"ה הא דלא מכליא קרנא וד"ה ושן בהמות. עמ"ש בשו"ת לחמי תודה להרב מהר"י באסן סימן י"ד וסימן ט"ו:

דף ג:

תוס' ד"ה כדמתרגם רב יוסף וכו'. ק"ק דלפי דבריהם פה מאי ראיה מייתו התוס' פרק כל כתבי (שבת דף קט"ו ע"א) ד"ה לא נתנו לקרות בהן דשרי לתרגם ע"פ כדמתרגם רב יוסף והרי שאני רב יוסף דמשום עת לעשות שרי אפילו לקרות כמ"ש הכא. ותו דבפסקי תוס' דע"ז סימן צ"ג כתבו מה שדחו פה דרב יוסף שהיה סגי נהור הוה רגיל לתרגם דדברים שבכתב וכו' והריטב"א פ"ק דמגילה הובא בעין יעקב ובפרק בא לו כתב ג"כ דלפי דהיה סגי נהור היה מתרגם ע"ש והרב באר שבע פרק חלק הביא דברי הריטב"א שהביא בעין יעקב פ"ק דמגילה וכמדומה שנעלם ממנו דברי התוס' דקמן:

דף ט:

א"ר זירא בהדור מצוה עד שליש במצוה בעי רב אשי שליש מלגיו או שליש מלבר תיקו. איכא מאן דקשיא ליה דתפשוט דשליש מלגיו קאמר דאי שליש מלבר היינו דיוסיף חצי מה ששוה המצוה וא"כ לימא ר' זירא עד חצי במצוה דאז ליכא למטעי דליכא למימר חצי מלבר דהול"ל בהדור מצוה עד כפלים ומוכרח דעד חצי היינו חצי שיוויה דהיינו שליש מלבר ומדר' זירא לא נקט חצי תפשוט דשליש מלגיו קאמר. ואפשר לומר דודאי ר' זירא דנקט כי האי לישנא עד שליש לשון זה היה ברור אצלו ולא חש שיסתפקו בו אי מלגיו אי מלבר דאם עלה על דעתו שיש להסתפק בלשונו ודאי שהיה מבאר כונתו בתיבה אחת יותר והיה אומר שליש מלגיו או מלבר בפירוש. ומאחר דר' זירא היה ברור לו לשון זה ולא עלה על לבו שיסתפקו בו א"כ ליכא למפשט דהול"ל עד חצי כיון דמוכרח דהוא לא חשב שיש לספק בלשון זה. ומעתה שפיר איבעיא ליה לרב אשי אי שליש מלבר קאמר והיינו חצי ור' זירא חדא מהני לישני נקט וק"ל:

תוס' ד"ה עד שליש וכו' ואחד גדול ממנו שליש וכו'. פירוש בשליש כלומר שליש הערך וכן הוא בפסקי תוס' ואתרוג אחד גדול ממנו בשליש ע"ש וכן פירש הרב יפה מראה ריש פאה. וגם הרב רצוף אהבה שעלה במחשבה לפניו פירוש אחר נראה דהדר מר בראותו דברי הרא"ש:

משנה. כל שחבתי בשמירתו וכו'. מהרמ"ע במאמר חקור דין חלק ה' פ"ו פירשה דרך רמז עש"ב ומצאתי בשם רבינו מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל פירוש דרך רמז במשנתנו ומאי דאתמר עלה בגמרא לקמן דף יו"ד ע"ב ואקצר ואברר קצת לשונו. כל שחבתי בשמירתו מדבר בצדיק שכבר מת שבא לשמור החי שהוא משרש נשמתו והוא אומר כל שנתחייבתי לשמור שלא יחטא הכשרתי את נזקו עלי להכשיר שלא יוזק ולא יחטא. ואם בא בעבור נשמת צדיק לתקונו כגון שאכל חלב ואז אפשר שיקלקל ואפשר שזה החי לא היה נכשל בעון זה של חלב והצדיק שנתעבר בו הכשילו ונתחייב כרת ומת ונמצא שהצדיק הרגו ועז"א הכשרתי במקצת נזקו דלפעמים לא גרמתי לו אלא מקצת הנזק כי גם הוא עבר עמו וב' הנשמות והגוף נהנו ואכלו חלב ואני חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקו כאלו אני עשיתי הכל לפיכך אני חייב לשלם לו במיטב הארץ חלק שיש לו בג"ע ונבין מ"ש בש"ס דף יו"ד דדייק מאי דקתני בתשלומי נזקו וכו' דהרי יש לגוף זה ב' נשמות שלו ושל הצדיק המעובר וידוע שאם לא היתה הנשמה חופפת על העצמות היו נרקבים ולא קם בת"ה ובכל ע"ש עולה הנשמה ומביאה שפע אל העצמות וזהו ועצמותיך יחליץ ועל מי מב' נשמות אלו יהיה מוטל להשגיח על הנבילה לז"א על הניזק וז"ש מדקאמר תשלומי נזק משמע דאין לו לצדיק שבא בעיבור והוא המזיק אלא להשלים נפשו של ניזק שם בג"ע אבל הגוף בעלים הראשונים שהוא הניזוק מטפלים בנבילה שנאמר מכה נפש בהמה ישלמנה לנפש אבל הגוף על הראשון מוטל להשגיח בו והוצרכו ג' פסוקים לפי שלפעמים יגרום לאדם זה שיכשל בו בחלב נשמת הצדיק עצמו וזה הזק בידים אבל הוא מילתא דלא שכיחא שיבא בעבור לתקן ויקלקל. ולפעמים לא יגרום הנשמה של הצדיק עצמה אלא א' מכחותיה כי יש כחות ואברים לנשמה וא' מאלו גרם ההזק וזהו ממונא שהזיק ועל כלם אמר שהבעלים מטפלים בנבילה כמו אם יהיה בידים או ממילא או ממונא לעולם אין לנשמת הצדיק ליטפל בגוף וזהו המת יהיה לניזק אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק כיון שבסבתו מת לז"א לא כך הוא כלומר כאשר בא האדם הזה בגוף הזה בעה"ז לא היה נשמת הצדיק כי אח"ך נתעבר בו. אח"ך ראיתי שנדפס זה בספר לקוטי הש"ס משם רבינו הגדול האר"י זצ"ל ונראה שהעיקר כמו שראיתי בכתבי הקדש שהוא מהרב מהרח"ו זצ"ל:

דף י.

תוס' ד"ה שהשור בסוף דבריהם כתבו דשור ולא אדם אצטריך לעבד ונכרי הקנוי לישראל שנפל לבור דההוא שרי בהנאה. מדברי התוס' הללו הוכיחו גדולי האחרונים הרדב"ז בתשובותיו חדשות מעתה הנדפסות בפירדא סימן תקמ"ח וכבר הביאה הרב גנת ורדים י"ד כלל א' סימן ה'. והרב ברכת הזבח בזבחים על דף ע"א והרב כנה"ג והרב ש"ך בנקודות הכסף בי"ד סימן שמ"ט והרב משנה למלך סוף הלכות אבל. דס"ל להתוס' דמת גוי מותר בהנאה עיין בדברי קדשם באורך:

ברם בספר צמח צדק בריש קונטריס אחרון להרב בן הגאון המחבר רצה לומר בכונת התוס' דכל זה לס"ד אבל לפי האמת דכתיב שור ומעיט אדם גם מת גוי אסור בהנאה ע"ש. גם הרב שבות יעקב ח"א סימן פ"ט תמה על הגדולים דלא ירדו לעומק כונת התוס' דגם התוס' סברי דמת גוי נמי אסור בהנאה ולא כתבו דמותר אלא בגוי שהוא קנוי לו דוקא ע"ש באורך ואין דברי הרבנים הנזכרים מחוורים דודאי דעת התוס' דמת גוי מותר בהנאה וכמ"ש שלמים וכן רבים מגדולי האחרונים הנאמרים באמת. והוכחתי"ו בשב"ט אנשים ממ"ש בפירוש התוס' לחומש פרשת משפטים דשם כתבו בהדיא וז"ל דמיירי בעבד כנעני של ישראל שלא מל ולא טבל דשרי בהנאה כדאמרינן בירושלמי אקושיא אחריתי תפתר בגוי מת וטעמא דמת אסור בהנאה משום דילפינן מעגלה ערופה דכתיב וערפו שם וכתיב ותמת שם מרים ובעינן דומיא דמרים שהיתה ישראלית לאפוקי גויה עכ"ל גם ראיתי לרבינו הרב הרוקח סימן תס"ד שכתב וז"ל מת ישראל אסור בהנאה בסוטה ילפינן שם שם מעגלה ערופה אבל מת גוי עע"ז מותר בהנאה בירושלמי פרק המצניע בגמרא המוציא שרץ תפתר במת גוי וצריך לכלבו עכ"ל. [ומידי עוברי בספר יראים לרבינו הר"א ממיץ תלמיד ר"ת ראיתי שכתב סימן ש"י אסר הכתוב מת ישראל בהנאה וכו' ע"ש הרי דדייק לכתוב מת ישראל וצ"ל אם כבר הזכירו איזה גדול מהגדולים שהזכרתי לפנים] ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת פשיטא שכונת התוס' דמת גוי מותר דלא כהרבנים הנזכרים. ואני תמיה על מרן ועל כל האחרונים שנעלם מהם דברי הרוקח הנזכרים ושמעתתיה בפומייהו כולי יומא אכן פירוש התוס' לחומש כ"י על הרוב לא נמצא אתם אבל מהרוקח קשיא. ובלאו הכי פירושי הרבנים הנזכרים בדברי התוס' שלפנינו מצד עצם דברי התוספות לא יתכנו וכבר הרב יד אליהו בשו"ת סימן ס"ו הרבה להשיב מאד על דברי הרב שבות יעקב הנזכרים ע"ש באורך:

וכבר בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד שם סימן שמ"ט הבאתי שהרשב"א בחידושי קמא דף נ"ג מהש"ס כתב בהדיא כדברי התוס' דמת נכרי מותר בהנאה. וכפ"ז מוכרח שמ"ש

בתשובה סימן שס"ו היה כלפי השואל ודרך פלפול' כמ"ש האחרונים. אך עיין מ"ש הרשב"א בחידושי קמא לדף מ"ט ודוק היטב בלשונו. וכבר הרשב"א בחידושי שבת לדף צ"ד הביא הירושלמי דפרק המצניע הנזכר. וגם הרמב"ן בחידושי כתובות על דף ס' מסיק ויש ראיה להתיר פרק המצניע וכן הביא לשונו הרשב"ש בתשובה סימן תקי"ח ופירש שכונתו על הירושלמי הנזכר. וסיום זה לא היה בחידושי הרמב"ן כתובות אשר ביד הרב מש"ל ומשו"ה כתב דהרמב"ן הוא מסתפק ואם הרב ז"ל סיימוה קמיה כל לשון הרמב"ן כאשר הוא בחידושים הנדפסים מחדש במיץ על שם הרשב"א וכמ"ש לשונו הרשב"ש והרב בית דוד. ודאי היה אומר דהרמב"ן נוטה להתיר. ואפשר שזה כונת הרב ישרש יעקב כמו שכתבתי בעניותי פ"ב דסנהדרין ע"ש:

ואחר זמן נדפס ספר דעת זקנים ובפירוש התוס' פרשת משפטים תמצא הלשון שהבאתי לעיל ושם ראיתי בפירוש מנחת יהודה שם דף מ"ו ע"ב שהביא דברי התוס' שלפנינו והזכיר הירושלמי וכתב משם הרב יעקב מפונטייז"ה הטעם דגוי מת מותר משום דהאיסור בהנאה נלמד ממרים וא"כ אין ללמוד רק לישראל ע"ש. ועיין בפירוש הירושלמי הנקרא קרבן העדה מ"ש פרק המצניע ע"ש ואין להאריך פה והרב שאלת יעבץ ח"א סימן מ"א האריך בענין זה ונעלם ממנו הירושלמי הנזכר ודברי הרוקח ושאר גדולים. ואחר זמן ראיתי להרב החסיד מהר"י אלגאזי זלה"ה בספרו הבהיר קהלת יעקב הנדפס עתה מחדש ממש בחלק תוספות דרבנן אות ע"ט אגב רהטאי אשו"ר ברהטי"ם דגם הרב ז"ל דחה דברי הרב שבות יעקב וגם מהרב ז"ל נעלמו דברי הרוקח ושאר רבואתא:

דף יב.

תוס' ד"ה אנא מתניתא. כתבו דאגב הוי מדרבנן והקשה מופת הדור הרב מהר"י בכר דוד ז"ל דלקמן דף ק"ד ע"ב מוכח מדבריהם דקנין אגב הוא מדאורייתא ועמ"ש אני בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן מ' בס"ד:

דף יד:

הניחא למ"ד מודה בקנס ואח"כ באו עדים וכו'. עמ"ש בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן רס"ז אות ח"י בס"ד:

דף טז.

וה"מ דלא כרע במודים. כתבו התוס' (בע"ב) די"מ דיש עצם בשדרו של אדם חזק וכו' ואין סברא לומר וכו' אמנם הסבא קדישא בזהר פרשת משפטים נראה דמסכים לפירוש זה דמאן דלא כרע במודים אינו קם לעת"ל. ועיין בירושלמי פ"ק דשבת גבי לא יפלה את כליו:

דף טז:

דרש רבא מאי דכתיב ויהיו מוכשלים וכו' רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה וכו'. אפשר דק"ל אחר כל הקללות שקללם כמבואר בכתובים שם ואמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי מה חסר עוד שהוצרך לומר ויהיו מוכשלים והא אסתגרו בקדמייתא וקים להו בדרבא אשר זו הקללה ויהיו מוכשלים אינה כל כך לפי ערך הפחותה שבקללות שקלל. אי לזאת אתא רבא דרש"ה ארי כמין חומר והוא בהקדים מ"ש רז"ל ע"פ השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך וכו' בא וראה כח מתנות עניים דכל השקפה לרעה וזו לטובה שהצדקה מהפכת מדת הדין לרחמים. א"כ איפוא בכל הקללות שקלל ירמיה הע"ה לא נתקררה דעתו כי אם אנשים הללו יעשו צדקה כהוגן כל כלי יוצר עליהם לא יצלח שהרי ע"י הצדקה נהפך דין לרחמים ואם יתמידו בצדקה מרום משפטים מנגדם. לזה התחכם ירמיה להתפלל שאם יעשו צדקה יעשוה עם בני אדם שאינם מהוגנים ואינה צדקה ונשאר הדין כמות שהוא ועל ראש רשעים תחול כל שהוא מין קללה ונמצא דבהצרף קללה זו ויהיו מוכשלים מתקיימין כל הקללות ובלעדה אין מקום לקללות וז"ש ויהיו מוכשלים בצדקה הרמוזה בתיבת לפניך כמ"ש התוס' ואז בעת אפך עשה שהדין בתוקפו ולא תועיל צדקתם:

אחר זמן ראיתי בשיטה מקובצת שכתוב משם רבינו ישעיה ז"ל בעת אפך עשה בהם כלומר בשעה שירצו לכפות אפך דכתיב מתן בסתר יכפה אף עכ"ל. ואח"כ ראיתי שכן כתב הרב תורת חיים בשיטתו ע"ש וכן ראיתי שכתבו משם מהרש"א והן הן הדברים בסגנון אחר. וראיתי בספר רגל ישרה שכתב בשעה שעושים צדקה ומ"ש בעת אפך עשה בהם נ"ל עפמ"ש בירושלמי ספ"ח דפאה רחב"פ הוה פליג מצוה בלילה חד זמן פגע ביה רבהון דרוחיא א"ל לא כך למדתני רבי אל תסיג גבול רעך א"ל ולא כן כתיב מתן בסתר יכפה אף והוו מתכפי וערק מן קומוי לפ"ז נ"ל דה"ק דלא יזדמן להם עניים אלא בעת אפך ר"ל בלילה דהוי דינא קשיא וכשיתנו אז צדקה יהיה מצוה הבאה בעבירה שיעברו אלאו דלא תסיג גבול וכ"כ העידו על האר"י שלא נתן צדקה בלילה מה"ט עכ"ל. ויש

להשיב על דבריו חדא דנראה מתוך דבריו כי הן בעודנו ישר הולך בדרשת רבא ויהיו מוכשלים הכשילם וכו' הוסיף לבאר בעת אפך בלילה. ומצד עצם הדבר לא יתיישב הטב דאם הם בני אדם שאינם מהוגנים סגי הגם שיעשו צדקה בבקר ומה צורך שיהיה בלילה ואי משום שיעברו אל תסג לדעתו הרי בלא"ה יש אתם עונות גדולים ועצומים. ותו אעיקרא דדינא פרכא דיש הפרש בין זמן דין לעת האף ורב המרחק ביניהם דהגם דלילה זמן דין לא כל הלילות הם עת האף וא"כ בעת אפך לא יתכן לפרשו על הלילה וזה פשוט אין צורך להאריך. ותו דמייתי מעשה לסתור דהרי ר' חב"פ משי"ב הרו"ח לא כן כתיב מתן בסתר יכפה אף אלמא גם בלילה מועלת הצדקה לכפות אף והכי הוה דאתכפי רוחא ויעש בר"יחים כמ"ש הוא עצמו. ומהר"י צמח המקובל הגדול על דברי רבינו האר"י זצ"ל שלא נהג לתת צדקה בלילה כתב דגם בלילה הצדקה מועלת אלא שאין הכונות והתקונים שוים. ואנכי עפר דל הבאתי ראיה לדבריו ז"ל מהירושלמי הנזכר כמו שכתבתי בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סימן רל"ה בס"ד. ואין בנתינת הצדקה בלילה עבירה ולאו כמו שכתב רק לא נכון לעשות כן. אבל העושה הנה שכרו אתו:

ורבינו האר"י זצ"ל פירש בפשטיה דקרא בעת אפך עשה בהם במ"ש פרק התכלת בעידן רתחא ענשינן אעשה וז"ש בעת אפך עידן רתחא עש"ה בהם שיענשו גם על עש"ה ונאים הדברים למי שאמרן:

וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו. פירש הרב עיר בנימין דק"ל במותו שלא הניח בן הגון וא"כ מאי כבוד הלא לא נתפרסמה מיתת רבקה כדי שלא יאמרו ליט ביזיא לז"א שהושיבו ישיבה שהניח תלמידים זהו תורף דבריו בקצור ע"ש באורך. ועמו הסליחה דרבקה לא מפקדא משא"כ חזקיה וכבר נגזרה עליו מיתה על שלא רצה לישא דחזי דזרעיה לא מעלי וא"ל ישעיה מאי דמפקדת איבעי לך למעבד וכו' ובודאי דאין להסתיר מיתתו רק בריש גלי וכבוד גדול דקיים מצותו בדבר ה' ופשוט:

דף יז.

תוס' ד"ה שלשים ושתה אלף לו בגימטריא הכי הוי. שמעתי דכונת התוס' דהוקשה להם דר' יהודה סבר ביומא דף נ"ה דמונין פרט תחילה כגון שתים ועשרים וכיוצא ע"ש ובפירש"י. ולדעתו הו"ל לר' יהודה לומר כאן ששה ושלשים לזה לתרץ זה כתבו לו בגימטריא הכי הוי כלומר ודאי דר' יהודה הו"ל למנקט ששה ושלשים כדעתיה אבל הכא שינה לרמוז דל"ו בגימטריא הכי הוי ולו היינו שלשים ושתה. ואחר זמן רב בא לידי ספר עיון יעקב ושם ראיתי שכתב כן ששמע משם גדול אחד ע"ש. ואפשר לומר

דרך דרש ורמז טעם למספר שלשים וששה אלף כי חזקיה המלך לא רצה לישא אשה דעתיד מנשה לצאת ממנו וא"ל ישעיה הנביא בדבר ה' כי מת בעה"ז ולא יהיה לעה"ב ונתרצה לישא והוסיפו לו ט"ו שנה כמשז"ל פ"ק דברכות וז"ש חי חי הוא יודך שזכה להיות בעה"ז ולעה"ב ולרמוז זה דהגם שיצא מנשה שבח יתנו לו חי חי בעה"ז ועה"ב וכן ח"י ח"י גימטריא ל"ו:

וזוכה לבינה כישששכר דכתיב ומבני יששכר וכו'. פירשו המפרשים שהכונה שזוכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמעלת יששכר כמ"ש לא משכחת צ"מ דמורה וכו' ביומא דף כ"ו דכיון דעוסק בתורה ובגמילות חסדים אהני ליה לכוין את ההלכה עכ"ד לפי הרשום בדעתי והדברים נכוגים דמ"ש לא משכחת צ"מ וכו' הוא בלי שום סגולה שאין בו אלא תורה אך אם יעשה לו סגולה כמו צדקה וג"ח וענוה ודאי זוכה לכוין אל האמת:

דף כ:

לכי תשמש לי שקל סודריה וכו'. פירש הרב תורת חיים בשיטתו לכי תשמש לי כלומר לכשתודה לי שאני גדול ממך בתורה ושאתה ראוי לשמש לי כתלמיד המשמש לרבו וכה"ג איתא פרק המפקיד וכו' מובילנא מאני לבי מסותא וכו' עכ"ל והעתיק דבריו בספר רגל ישרה והביא מהרב באר שבע בתשובותיו (דף ע"א מדפוס פפד"מ) דפירש דר' יוחנן אמר כן דלא היה מניח תפילין בראשו מהמת חוליו וקי"ל דתלמיד לרב אסור לשמש אא"כ יש תפילין בראשו שלא יאמרו עבד הוא אפ"ה מובילנא מאניה אבתריה וכו' כלומר דא"א לתרצה ותמהני על ב"ש דל"א ריב"ל הכי בכתובות דף צ"ו אלא בנעילת וחליצת מנעל ועיין רמב"ם פ"ה מהלכות ת"ת עכ"ל רגל ישרה. ותקפה עליו משנתו דהא כתב שם הרב ב"ש וז"ל והא ודאי דלאו דוקא התרת מנעל אלא ה"ה שאר מלאכות המיוחדים לעבד דוקא כגון להוליך כליו אחריו למרחץ ולגוררו ולסוכו שהעבד נקנה בהם כדאיתא פ"ק דקידושין עכ"ל ודבריו ז"ל ברורים וכבר הרמב"ם פסק דאסור לומר לעבד עברי שיוליך כליו אחריו למרחץ או יחלוץ מנעליו כמ"ש פ"א דעבדים דין ז'. ואזדא לה תמיהתו כמבואר. גם מה שהוסיף בדברי הרב באר שבע כלומר דא"א לתרצה אינו נכון:

ואולם פירוש הרב תורת חיים בסוגיין דכונת רמי בר חמא באומרו לרב חסדא לכי תשמש לי היינו שיודה שהוא גדול ממנו בתורה וראוי לשמשו כתלמיד. אינו מחוור דרמי בר חמא היה תלמידו וחתנו של רב חסדא ואיך פה קדוש יאמר לרבו וחמיו שיודה

כי גדול בתורה ממנו וראוי לשמשו כתלמיד. ואפילו בלי פירוש הרב ת"ח אינו מתישב לשון לכי תשמש לי פשוט. וההגהות מיימוניות פ"ג דעבדים דין ח' הוכיח משמעתין דשרי להשתמש בכהן דרב חסדא היה כהן וכן הוכיח משאר דוכתי והוקשה לו ממ"ש בירושלמי מעל וצ"ע. וגאון עזנו הרב מש"ל שם תירץ עפ"י מ"ש סמ"ג עשין פ"ג דבשכר שרי והכא הנה שכרו מ"ש לו הראיה ממתניתין ע"ש. ואנכי עפר דל בקונטרס שיורי ברכה א"ח סימן קכ"ח כתבתי בעניותי דכיון דבא ללמוד ממנו הו"ל רבו שאינו מובהק וכו' ע"ש. והן עתה נזכרתי דרמי בר חמא היה תלמידו וחתנו של רב חסדא כידוע לכל מההיא דפ"ק דבתרא דף י"ב והדברים תמוהים דעד שהרב הגהות מיימוניות יקשה דרב חסדא היה כהן תקשה דהיה רבו וחמיו וממילא נסתרה דרכ"י שתרצתי דבזה שמבאר לו הראיה נעשה רמי לרב חסדא רבו שאינו מובהק וכו' דהרי רב חסדא רבו דרמי היה. ואחר החיפוש מצאתי דבהגהת ספר יוחסין באות ריש הקשה מהר"ש שולם קושיא זו דאיך אמר רמי לרבו וחמיו לכי תשמש לי ע"ש ואסיק בקשיא:

והאמת הוא כמ"ש הרב מור וקציעה סימן קכ"ח דבדיחותא בעלמא הוה כענין בר קפרא עם רבי דנשיא הוה ונשתמש בו עד"ז לבדיחותא ומכאן סעד למ"ש מהרימ"ט בי"ד לפטור המקל בכבוד צבור דרך צחות ע"ש:

דף כא:

משנה הכלב שנטל חררה. מצאתי בקונטריס ישן כ"י (ואני מסופק אם ראיתיו בדפוס) רמז משנה זו כלב במספר קטן גימטריא קין שאכל חררה תאומת הבל היתירה והדליק גדיש יצרו הרע משלם החררה זו צפורה שנתנה למשה וחצי נזק על הגדיש שנגזר נע ונד ונתכפר נע: עכמ"ך:

דף כז:

רש"י בשת קנס הוא. עמ"ש אני בעניי בספרי הקטן שער יוסף בסוף סימן ז' דף כ"ב ע"א בס"ד:

דף כח.

אמר רבא מאי זה וזה פאה לפוטרן מן המעשר. עיין מה שכתבתי אני בעניי בספר הקטן ברכי יוסף א"ח סימן תל"ד בס"ד:

דף ל.

ת"ר חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם וכו'. אפשר לרמוז במאמר זה דרך רמז כי הן האדם זמנין דבטל מהתורה לפום צערא בבא אליו דואג היש משכיל על כן יאמרו תורתו של דוא"ג אינו אלא מן השפה ולחוץ כי לבו בל עמו ויהי הצע"ר לסגו"ר לבו. ועוד נודע דאם יש באדם מעלות המדות ומושב"ח ועומ"ד את עולותי"ו ואת שלמי"ו יזוח לבו עליו. וידוע כי שדה כינוי לתלמוד כמו שפירשו רז"ל בכמה מקומות שדרשו שדה על התלמוד. ואפשר שזהו הרמז חסידים הראשונים היו מצניעין קוצותיהם פירוש צעריהם ודאגות שהם כקוצין. וגם זכוכיותיהם פירוש שבחיהם שמאירים ומזהירים כזכוכית לבנה אשר שתים הנה חבילי טרדי"ן לבלבל דעתו מעבודת ה'. ברם הני חסידי קמאי היו מצניעין מחשבותם אלו בתוך שדותיהם שהיו עוסקים בתלמוד הנקרא שדה בכל כחם. ומעמיקים להם ג' טפחים כנגד הרהור ומחשבה הפחותה מהרהור ורעותא דלבא הקלה מהכל המה בצדקתם עבדו להן זרזי"ם להעמיק ולפנות מחשבות אלו מצער או שבח כדי שלא יעכב המחרישה כלומר שמחשבה בצער או בשבח מועלת ומעכבת המחרישה פירוש עומק העיון בשדה אשר ברכו ה' הוא התלמוד והם מצניעין אותם כדי שלא יעכב המחרישה עיון הקדוש שדרכו לחרוש בשדה התלמוד:

רב ששת שדי להו בנורא. כלומר שיש תקון לאשר בנקל לא יוכל לפנות לבו ממחשבות אלו בעצה אחת והיא לשנות אופן תלמודו שאם עיקר למודו שהוא רגיל בו הוא למהדר אתלמודיה בלי פלפול בבא אליו מחשבות אלו יכנס בפלפול עמוק וממילא בטלי להו המחשבות. ואם הרגלו הוא יום יום בעומק העיון ופלפל"א אריכתא. זה יעצור המחשבה בלמוד אגדה המושכת הלב כמים ויתבטלו המחשבות אשר בשנותו את טעמו לסדר לימוד חדש חדת היא ליה נותן לבו בדבר החדש ומתבטלין המחשבות. ואפשר שזה רמז רב ששת שדי להו בנורא דרב ששת היה סגי נהור ורוב לימודו למהדר תלמודיה והיה סיני וכמ"ש רב חסדא מרתע כוליה גופיה ממתניתיה דרב ששת ורב ששת מרתע כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא וכיון דרב ששת היה סיני והרגלו לחזור משנתו להכי שדי להו למחשבות אלו בנורא כלומר בעיון עמוק נמשל לאש כמ"ש נהירנא כי הוו נפקי זקוקים דנורא מפומיה דרבי וכן רב ששת עייל נפשיה בעיון עמוק לבטל מחשבות חיצוניות וזה רמז באומרו רב ששת שדי להו בנורא. כל קבל דנא רבא שהיה רוב עסקו בפלפול וכמ"ש הויות דאביי ורבא ואמרו פ"ב דבתרא בישרא שמינא בי רבא ע"ש ובפירש"י שדי להו בדגלת רמז לאגדה הנמשלת לנהר מים המרחבת לבו של אדם שלא כהרגלו למען יתבטלו המחשבות:

אמר רב יהודה האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין. אפשר דמהאי טעמא כל תנויי דרב יהודה בנזיקין כמ"ש בברכות ותעניות. ורב יהודה חסיד קדוש יאמר לו כדמוכח בפרקא דחסידי ושמואל רביה קרי עליה אין זה ילוד אשה כמ"ש פ"ב דנדה. והוה עביד כשמעתיה דהחסיד לקיים מילי דנזיקין ומשו"ה קב"ע את קובעה"ם ותני ומתני בנזיקין:

ואולם בעבור זאת נדעה נרדפה איך בקיומו מילי דנזיקין יהיה חסיד. ואפשר כי אהבה הוא חסד וכתיב ואהבת לרעך כמוך אני ה' ופירשו דהוי כאלו אוהב את ה' וז"ש אני ה' לכן לקיים מילי דנזיקין ויזהר מאד לאהוב לרעהו ושלא יגרום לו שום נזק ובזה הוי אוהב את ה' והוא חסיד:

(**ב**) ויתכן לדקדק האי מאן דבעי למיהוי חסידא הכונה דעד האידנא לא הוה חסיד איכו השתא בעי למהוי חסידא זאת העצה היעוצה דממעשיו כלפי הא גופא יעלה ויבא למילי דשמיא הא דרישא יראת העונש לקיים מילי דנזיקין יראת העונש ואח"ך אהבה יהיה חסיד:

(**ג**) ובסגנון אחר תריץ ואימא הכי מאן דבעי למיהוי חסידא ונפשו אותה לתקן מדת החסד ניעול מר ברישא לתקן מדת הגבורה ולקיים מילי דנזיקין ואח"ך יעלה לתקן מדת החסד ויהיה כל מעשהו בסד"ר המדרגה יושב בשע"ר המל"ך ודרך השע"ר לפנים יכנס:

(**ד**) ולפי פשוטו אפשר לומר דיש מי שעולה על לבו דהעיקר הוא במצוה שבין אדם למקום אבל בינו לבין חבירו אינו מקפיד וטעות הוא בידו על דרך מה שפירש הרב מהר"י די שיגוביא הובא בשפתי ישנים פסוק גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה שהכונה גלתה יהודה מעוני עניות תורה ומצוות בכמה מילי ומרוב עבודה עבודת ה' שהיו נוהגים חסידות וחומרות יתירות באיזה פרטים והוו תרתי דסתרן ומשום הכי גלו זהת"ד. וכתיב ואהבת לרעך כמוך אני ה' כי אהבת ה' הוא לאהוב חבירו ונמצא שאם אינו מקיים מילי דנזיקין אינו חסיד והיינו דקאמר האי מאן דבעי למיהוי חסידא לא סוף דבר שיתחסד עם קונו לבד אלא לקיים מילי דנזיקין דצריך ליזהר נמי בדברים שבינו לבין חבירו ואז יהיה חסיד באמת בין בינו למקום ובין בינו לבין חבירו:

(**ה**) ויש מקום לומר דרמזו השלמים האלה דנקטי נזיקין ואבות לחג"ת כי נזיקין שם רמז לגבורה על דרך שכתבנו ואבות סתם הם אברהם ויעקב כמ"ש בראש השנה סוף דף יו"ד בתשרי נולדו אבות בפסח נולד יצחק ופירש"י אבות אברהם ויעקב ע"ש וכתיב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כי מדתם חסד תפארת וז"ש האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין לתקן מדת הגבורה ורבא אמר מילי דאבות שיתקן גם מדות חסד ות"ת שהם

מדות האבות אברהם ויעקב. ואמרי לה מילי דברכות דמתוך שבקי בהן ומכוין בברכתו גורם יחוד הדודים והוא עיקר החסידות:

(ו) וכבר אפשר להסמיך בזה מאי דהוו בה רבוואתא דתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס ופ"ק דר"ה תניא דסלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני וכו' צדיק גמור. והר"ן תירץ הביאו הרב הכותב בעין יעקב פ"ק דפסחים דלא תקשי מאותה משנה דההיא משנת חסידים היא. ומהרימ"ט דף קכ"ז תירץ דההיא דתנן היינו במצוות שבין אדם למקום וגם במצות שבין אדם לחבירו שיש שני חלקים בחלק גבוה צריך שלא ע"מ לקבל פרס ובחלק הדיוט שרי ע"מ לקבל פרס וזוהי ששנינו סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור כלומר דבחלק טוב לבריות שרי לכוין ע"מ לקבל פרס. ומהר"ש פרימו תירץ דכאשר יוסיף על חיובו במצות צדקה לפי שעורו וכיוצא בשאר מצות בתוספת שרי לקבל פרס. ולפי תירוץ הר"ן דההיא משנת חסידים היא א"כ נמצא דצדיק הוא העובד לקבל פרס אף בחלק טוב לשמים ולפ"ז חסיד יהיה מי שיזהר בחלק גבוה שלא ע"מ לקבל פרס אבל בחלק טוב לבריות אפשר שיכול ע"מ לקבל פרס ונקרא חסיד על אשר בחלק גבוה עובד שלא ע"מ לקבל פרס. ולאפוקי זה אמר מאן דבעי למהוי חסידא כי שם חסיד הוא העובד שלא ע"מ לקבל פרס כמ"ש מהרח"ו ז"ל והאי דבעי למהוי חסידא ולעבוד שלא ע"מ לקבל פרס לקיים מילי דנזיקין במדת חסידות שלא ע"מ לקבל פרס דההיא דסלע זו לצדקה הוא בחלק טוב לבריות והוא דצדיק מכלל דהחסיד אפילו בזה יהיה שלא ע"מ לקבל פרס ויתנהג בחסידות בכל בין שבמצות שהוא בינו למקום בין במצות שבינו לחבירו שהוא טוב לשמים ולבריות יהיה שלא ע"מ לקבל פרס דדעת רבי יהודה כתירוץ מהרימ"ט הנזכר ולכן אמר דהחסיד לקיים מילי דנזיקין דבזהירותו בזה ממילא יגיעו כמה טובות לחבירו ואפ"ה יהיה בחסידות שלא ע"מ לקבל פרס:

אך רבא סבר כתירוץ מהר"ש פרימו דההיא בתוספת והיא בצדיק גמור אך החסיד גם בזה יהיה עושה שלא ע"מ לקבל פרס ולכן אמר לקיים מילי דאבות כלומר שלא ע"מ לקבל פרס וגם רמז כמו שהאבות כל הימים עבדו שלא ע"מ לקבל פרס בכל מה שעשו אף שלא נצטוו והיה תוספת מרובה על העיקר והכל עשו שלא ע"מ לקבל פרס כן יעשה מאן דבעי למיהוי חסידא דאף בתוספת יהיה כמנהג חסידים שלא ע"מ לקבל פרס:

(ז) והשתא דאתינא להכי אפשר דרמז דהחסיד ליקיים מילי דאבות העולם אשר דבקו מחשבתם קדמת הצו"ר ברוך הוא ומאן דבעי למיהוי חסידא כל מעייניו יחזור לצור"ו יוצר הכל וידבק בו כשם שעשו האבות ובזה יהיה ודאי חסיד שידבק בה' והוא החסידות

השלם כי לא יבוא לידי חטא וכמו שהאריך הרמב"ם ז"ל בספר המורה. לקיים מילי דברכות עמ"ש בעניותי בספרי הקטן דברים אחדים דף נ"ה ע"ב וע"ג ושם הבאתי מילי דרבוואתא קמאי ובתראי על זה ע"ש בס"ד:

דף לב:

בואו ונצא לקראת כלה מלכתא וכו'. ואתיא כי הא דאמרו ז"ל דאמרה שבת לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג וא"ל ישראל יהיה בן זוגך ולכן אמר ונצא לקראת כלה מלכתא: **בואי כלה בואי כלה**. כתבו גורי האר"י זצ"ל דיאמר ג' פעמים בואי כלה השנים בקול רם ואחד בלחש ופירשו על דרך האמת בסתר עליון ומש"ה לא אמרו בתקונין ובש"ס כי אם ב"פ שהם השניים שאומרים בקול רם ולא הזכירו השלישית שהיא בלחש ורומזת בסתר המדרגה:

דף לו:

אמר רב יוסף כבר זכו ביה עניים וכו'. עמ"ש הרי"ף והרז"ה והרמב"ן ובמ"ש הר"ן פרק נערה ומה שכתבתי בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן כ"ו דף פ"ו ע"ש באורך: **והרשב"א** בחידושיו בשמעתין כתב וז"ל כתב רש"י שזה היה תופס משלו דאי לא"ה לא מגבינן ליה בבבל וכו' אלא אפשר כגון דאמר להו אזמנוה לי לדינא למיסק לארץ ישראל אלא שאני תמיה דבזמנן לא היה סמוך בארץ וכו' ע"ש ושמעתי מקשים דאיך כתב הרשב"א דבזמן רב יוסף לא היו סמוכים והרי כתב הר"מ הלכות קדוש החדש דעד אביי ורבא סוף חכמי הגמרא היו מקדשין ע"פ הראיה והיו סמוכים והוא תלמוד ערוך בר"ה דרבא עביד יה"כ תרי יומי ופעם אחת נמצא כמותו הרי דהיו מקדשין על פי הראיה בא"י שהיו סמוכים. ותו קשיא לי שהרשב"א עצמו כתב בתשובה כ"י ורמזתיה בספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סימן קכ"ד דהחשבון שבידינו הלל עשירי להלל הזקן יסדו והוא ובית דינו קדשו כל החדשים עד יבא מורה צדק שהיו סמוכין וזה היה בזמן סוף חכמי הגמרא:

דף לח.

רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתיה וכו'. יש להעיר דמשמע דרבנן אזול בלחודייהו והלא שפיר קאמר להו עולא. ואפשר במשז"ל דהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה ואמרו בזהר פרשת בלק בינוקא דאמר ר"ש דהיה יכול להצילו להוא ינוקא אלא משום דלא

ליהוי מקטרגא לקב"ה דבעי לארחא ביה ע"ש. ואפשר דרבנן דאמרי מה אפשר לי למעבד דמוכח דאי אפשר להו עבדי כונתם כי אינם בחוג הצדיקים דהקב"ה גוזר והם מבטלים שמדרגתם למטה מזה והוא אומרו מה אפשר לי למעבד שאיני צדיק וחסיד לבטל הגזרה ועולא הגם דידע דיש לפרש דבריהם הכי מ"מ עם כ"ז לא בחר בו דהא רשב"י הגם דשיח ושיג לו לבטל הגזרה לא בעא דליהוי מקטרגא לקב"ה וא"כ היכי אמרי מילתא פסיקתא דאי אפשר לבטולי גזרתא הוו עבדי והא איכא קטרוגא לקב"ה ולרבנן זו אינה טענה דרשב"י גופיה אמר אשתמודע דר' יצחק איהי גבן. אלא דבחכמתו הוה ידע אימתי שייך דליהוי מקטרגא ח"ו. ומ"ש מה אפשר לי למעבד היינו דאם היה כחו גדול כרשב"י הוה ידע אימת אינו בסוג דליהוי מקטרגא והוה מבטל ועל הרוב הדעת נותן דמצי מבטל ולא שייך מ"ש דליהוי מקטרגא ח"ו:

דף לח:

א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכו' א"ל הקב"ה אל תצר וכו' הא אנגריא עביד בהו וכו'. מקשים דמנ"ל דעל שלא דיברה שיחה נאה היה זה הלא אמרינן בסמוך דמואבים נתחייבו מיתה מק"ו אלא דמשום פרידה טובה ניצולו לכן צוה הקב"ה שלא לעשות מלחמה אבל אנגריא מהיכא תיתי דלא לעבדו. ולפי מ"ש הרא"ם פרשת מטות דק"ו פריכא הוא דמואב מיראתם עשו ושתי פרידות קושטא קאמר לק"מ: **ועוד** אפשר לומר דדייק דקרא הוה ליה לומר אל תצר ואל תתגר מלחמה במואב ומדכתב מואב באמצע דריש דמשום דאמרה מואב צערינהו. ומשום דמרובה מדה טובה לכן בעמון אמר בפירוש אל תצורם ואל תתגר כלל ובמואב הפורענות אתי מדיוקא. ובעין יעקב כתנות אור תראה מה שתירץ הרב קיקיון דיונה ע"ש:

דף לט:

ר' יעקב משלם חצי נזק וכו'. עמ"ש בספרי הקטן דברים אחדים דף מ"ח ע"ב בס"ד:

דף מא:

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא וכו'. עמ"ש התוס' ומ"ש בשיטה מקובצת משם רבינו ישעיה והרא"ש ומ"ש בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סימן תע"ב בס"ד ועיין מ"ש אני בעניי לעיל בקונטריס זה בפסחים דף כ"ב ומה שרמזתי שם בס"ד:

דף מד:

ת"ר שור שור שבעה וכו'. עיין מ"ש התוס' בריש הוריות (הנדפסים בפפד"מ בסוף המסכת) ובחידושי הר"ן ר"פ יוצא דופן ועמ"ש בעניותי בשערי ואחוריה ע"ש:

דף מו:

מנין שאין נזקקין אלא לתובע תחילה. עמ"ש בשו"ת מהר"ם הארוכות סימן תשמ"ו ובשו"ת שבות יעקב ח"א סימן קד"ם ובמ"ש אנכי עפר דל בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן כ"ד באורך בס"ד:

דף מט:

אמר רבה משכונו של ישראל ביד גר וכו'. בשיטה מקובצת הביא דברי הרב המאירי שלמד מזה דמי שמחל החוב אף שהמשכון בידו מחילתו מחילה וכתב שגדולי הדורות לא היו דנין כן ואין הדברים נראין לו דמיהו הביא קצת ראיה לדבריהם וכו' ע"ש באורך וגדול אחד בדורנו זלה"ה תמה בדבריו. ושרש הדבר הזה עמדתי עליו בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן י"ב אות ט"ו וע"ש דף נ"ה:

דף נ.

וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. כך היא גירסת עין יעקב. ויש להרגיש לגירסא זו דהול"ל מדקדק עם חסידים כחוט השערה והפשוט בזה הוא דנקט חסידיו על [מ]שקל וסביביו דאמר קרא אמנם אפשר כמ"ש רבינו מהרח"ו זלה"ה בספר שערי קדושה דיש ג' מדרגות ראשונה איש צדיק הכובש את יצרו וזאת שנית חסיד שנעשו המדות אצלו בטבע ולמעלה מזה המתחסד עם קונו שעושה לשמה זהו תורף דבריו ז"ל ואפשר דהיינו דקאמר עם חסידיו שהם מהסוג השלישי חסיד המתחסד עם קונו וא"ש לשון חסידיו. ויתכן דבכלל זה הוא מ"ש רבינו הגדול האר"י זצ"ל דגם לצדיקי וחסידי אשר בג"ע בהגיע תור למדרגה יותר עליונה מדקדקים עמו גם על חטא שחטא בקטנותו ועל דברים קלים וז"ש מדקדק עם חסידיו שכבר הם בג"ע כחוט השערה. ועמ"ש בעניותי בספרי הקטן ראש דוד דף ע' עמוד ג' ע"ש:

והרב תורת חיים בשיטתו כתב ענין נאה בזה עש"ב ואנכי עפר דל פירשתי איזה דבר על פי דבריו בספרי הקטן ראש דוד פרשת בראשית ושאר דוכתי בס"ד:

והא דאמרינן ואעפ"כ מת בנו בצמא שנאמר וסביביו וכו' צריך ביאור דהא ר' חנינא בן

דוסא אמר דבר שהוא מצטער יכשל בו זרעו והוו תרתי דסתרן וכבר התוס' כתבו בזה וז"ל דבר שנצטער בו וא"ת אכתי מנ"ל הא מת בנו בצמא וי"ל דמ"מ באותו דבר עצמו לא היה ראוי ליכשל עכ"ל. ואפשר לפי פשוטו דאם עשה המצוה בשלימות לא יכשל בו זרעו. אבל אם היה איזה פקפוק מדקדק עם חסידיו. ור' חנינא בן דוסא היה צריך לדונו לכף זכות ומשו"ה אמר בפשיטות דבר שנצטער אותו צדיק לא יכשל בו זרעו. אך בסוף דחזינן דמת בנו בצמא מוכרח דהיה איזה פקפוק ועל כן מת בנו בצמא דמדקדק עם חסידיו:

אמנם אפשר במ"ש גורי האר"י זצ"ל דיש להזכיר זכיותיו בעת צרה ולכן ר' חנינא בן דוסא הזכיר זכיותיו בעת צרה ובהכי דייק לישניה דר' חנינא בן דוסא דאמר אמרתי דבר שמצטער וכו' ולא הו"ל לומר אלא לא נביא אנכי אלא דבר שמצטער אי אפשר ליכשל זרעו ומאי אמרתי דקאמר אלא כונתו שהוצרך לומר כך בצרה ולהזכיר צדקתו וזה גרם להציל. אבל בצמא של בנו לא נמצא מי שיזכיר זכותו והמקטרג נצח משום שמדקדק עם חסידיו. ואחז"ר ראיתי בשיטה מקובצת שכתב על שם רבינו ישעיה קרוב לזה ע"ש. ועוד אפשר לחלק דשאני צמא שהוא סיבה מאת ה' שמדקדק עם חסידיו ולא דמי לנפילה בבור הבאה מכחו וזכות המצוה הי"ל להגין שלא תפול. והוא מעין דברי התוס' והחילוק מבואר. והנה ראיתי להרב מאיר עיני חכמים שהקשה על קושית התוס' דמאי ק"ל דילמא אח"ך מת בנו בצמא ולא נודע עדיין וי"ל דמסתמא ידע דרוש וסביביו נשערה מאד ומנ"ל דבר שנצטער וכו' עש"ב ויש להשיב על תירוצו דגם כי ידע שמדקדק עם חסידיו סבר דמענישין בעונש אחר ולא בדבר שנצטער. ולקושיתו אפשר דגם כי לא ידע דמת בנו בצמא דהיה אחר כך מ"מ סברא זו מנ"ל ולפי האמת ידענו דהסברא אינה דמת בנו בצמא אך מוכרח דהיה לו איזה הוכחה לסברתו וכח התוס' דאמרו בש"ס ואף על פי כן מת בנו בצמא והוה ליה למימר ולא היא דהא אחר כך מת בנו בצמא ומדלא אמר הש"ס הכי ש"מ דהסברא טובה ומנ"ל. וכי תימא דכך סבר מסברא בעלמא ואינו אמת. הא מת בנו בצמא והוא עד דהסברא אינה טובה ואיך הש"ס קאמר ואע"פ כן דמורה דמקיים הסברא ומת בנו בצמא וסתרא"י נינהו ותירצו דהסברא טובה באותו דבר עצמו וצמא הוא דבר אחר ונתקיימו שתיהן דדבר שנצטער עצמו לא יכשל. אך בהיות שמדקדק וכל מדותיו יתברך מדה כנגד מדה מת בנו בצמא דהוא בענין מים:

זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו. אפשר לרמוז דמדת הדין היתה מקטרגת וז"ש זכר של רחלים רמז ליצחק מדת גבורה דינא קשיא. וזקן מנהיגו רמז לאברהם מדת חסד מתוק מדה"ד בחינת יצחק וכבש הגבורה וניצולה ודוק הטב:

וא"ר חנינא כל האומר הקב"ה ותרן וכו'. מהרש"ל בים של שלמה סימן כ"ג כתב ראוי לגעור במי שאומר יש לי יותר מהראוי לי לפי מעשי שזה כאומר הקב"ה ותרן וכו' ע"ש. והרב מהר"י דוד בספר צמח דוד הנדפס מחדש פרשת וישלח דף פ"ז ע"א הכריע דאם כונתו לפי מעשי[ו] הטובים שרי דאינו ותרן רק מאוצר מתנת חנם השפיעו לו אבל אם כונתו לפי מעשיו הרעים אסור דהוי כאומר ותרן ע"ש באורך. ואותה שאמרו בברכות דף י"ט דהאבל לא יאמר לא נפרעת אחד מני האלף משום לא יפתח אדם פיו לשטן. היינו דהתם לא שייך לומר שהוא ותרן דיש לומר דלא נשלם הפרעון והוא פותח פיו בפרו"ע פרעו"ת ומשו"ה אזהרה שמענו דלא יאמר כן. ואע"ג דהאבל גומר אומר יה"ר שתגדור פרצותנו וכו' כמ"ש שם אכתי אין לומר שהוא ותרן רק שהפרעון לא יהיה כזה. ומיהו פותח פיו הוי וק"ל:

דף נ:

ת"ר לא יסקל אדם מרשותו וכו'. עמ"ש בעניותי בספרי הקטן דברים אחדים בדרוש שבת זכור דרוש כ"א דף ק"ט ע"ג בס"ד:

דף נד:

מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב וכו' שאלני אם נאמר בהם טוב וכו'. בעניותי כתבתי על מאמר זה ונדפס בספרי הקטן דברים אחדים דף קל"ז ע"ב ומשם באר"ה דאין לתלות בוקי סריקי באמוראים דלא ידעי מקרא שכתוב ח"ו. ותימא על רבותנו בעלי התוס' בבתרא דף קי"ג שכתבו דלפעמים האמוראים לא היו בקיאים בפסוקים ומייתו ראיה מסוגיין ע"ש. ומדעתי כי קשים דבריהם ושערי תשוב"ה לא ננעלו לתרוצי סוגיא:

וחזיתיה למהרי"ל בתשובותיו סימן קמ"ט (כפי סימני הדפוס) שהביא דברי התוס' הנזכרים וכתב צ"ע אם יש לומר כן על רבותנו המחברים ע"ש ולפי דעתו דכתב הנפק על דברי התוס' פשיטא שיש לומר כן על רבותנו המחברים דאם הראשונים מלאכים וכו'. ברם לי ההדיוט אין לומר כן על האמוראים ח"ו וגם על המחברים אין לתלות בוקי סריקי ח"ו:

דף נו.

אילימא בבי תרי פשיטא וכו'. עיין מ"ש הרב שבות יעקב ח"א סימן קמ"ו ובספרי הקטן שער יוסף דף פ' ובספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן כ"ח דף צ"א ע"א ע"ש באורך: **תוס' ד"ה אלא לחבריה וכו' אבל אמר פטור מדיני שמים וכו'**. והרב ש"ך ח"מ סימן ל"ב הקשה על התוספות מדאמרינן פרק האיש מקדש מכלל דת"ק סבור אף בדיני שמים פטור ומשני אלא דינא רבא ודינא זוטא איכא ביניהו ומהר"ץ בתשובות סימן חל"ק תירץ דאף דפטור מד"ש לדעת התוספות עבירה בידו וכו' ע"ש וכן כתב הרב המאירי הובא בשיטה מקובצת דאף דפטור מדיני שמים איסורא קעביד ע"ש וכבר תמה הרב מהר"ץ שכן מוכח מדברי רש"י שם פרק האיש מקדש והביאם הש"ך בצורה אחרת ע"ש. ושם בש"ך יש הגהה שהביא ראיה להתוס' ז"ל מפרק זה בורר גבי נחש וכבר דחאוה מהר"ץ שם וגדול הדור מהרח"א בישרש יעקב מ"ב ובמקראי קדש דף ס"ה. והרב חוות יאיר סימן קס"ו האריך הרבה על דברי הש"ך וההגהה רק שסבר שהגהה היא מהש"ך עצמו. ופשוט בעיני שהיא מחתנו ז"ל. ועיין מה שרמזתי לקמן בסנהדרין פרק ז"ב. ועמ"ש בספר רגל ישרה בשמעתין ודבריו מגומגמין כאשר יראה המעיין:

דף נט:

הוה סיים מסאני אוכמי וכו'. התוס' הקשו דבשילהי פ"ק דביצה משמע דכלן לובשים שחורים ותירצו ע"ש והרב המאירי הובא בשיטה מקובצת משם יש מתרצים לחלק יצא בין שחורים ובין אוכמי דהשחורים הם מתוקנים והם מצהילים ואוכמי הם כפחם עש"ב ומההיא דתעניות שהביאו התוס' דהוה לביש מסאני אוכמי מוכח התם שהוא מנהג הגויים ומסתמא הגוים לובשים שחורים מצהילים. ובזה יש להרגיש קצת על מ"ש במקובצת ביצה שם דהוכיח מסוגית תעניות דלא היו רגילים בשחורים אלא חסידים ואנשי מעשה ע"ש וק"ק דמהתם מוכח דהגוים היו לובשים שחורים. ומ"ש לו מ"ט סיימת מסאני אוכמי פירושו דמה ראה לנעול אוכמי מאחר שהוא מנהג הגוים דלובשים שחורים:

דף ס:

לימא מר שמעתא וכו'. עמ"ש בעניותי בספרי הקטן ראש דוד דף קל"ה בס"ד ע"ש פירוש כל המאמר:

דף סב:

נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה. וכל הסוגיא. עיין מ"ש הרשב"א בחידושי שבת דף כ"א ועמ"ש אני בעניי על דבריו ודברי הראשונים והאחרונים בזה בספרי הקטן מחזיק ברכה א"ח סימן תרע"א בס"ד:

דף סה:

את פסקיה קרא ורשב"י ואת ערביה קרא. בהגהת תשובת שער אפרים סימן מ"ח רצה לתרץ בזה מאי דקשיא במ"ש במגילה אתא את ופסיק ממ"ש גבי ורחצו את ידיהם ואת רגליהם והמעיין יראה דיש להשיב על דבריו וכמו שכתבנו בעניותנו במקומו בס"ד:

דף סט.

ושל ערלה בחרסית סימנא כחרסית מה חרסית שאין הנאה מיניה וכו'. הרב עיון יעקב כתב צע"ג על הרמב"ם שבפירוש המשניות פ"ה דמעשר שני ובחבורו פ"ט כתב ערלה מציינין בחרסית כדי שיפרשו ממנו שאם יציינו בקוזזות אדמה שמא יתפררו ולא ידעתי למה לא כתב טעם זה דאיתא בש"ס וצ"ע עכ"ל ואני בעניי מוסיף דבירושלמי פ"ה דמעשר ב' אמרו כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה שהוא לשעה ושל ערלה בחרסית בחיורא שהוא יותר מכן ושל קברות בסיד שהוא יותר מכן ע"כ ואלו הרמב"ם שביק הבבלי והירושלמי ויעש לו מטעמים כאשר אהב אמנם טעמו נוטה לירושלמי ודוק הטב:

דף ע:

למעוטי שנים אומרים אחת בגבה ושנים אומרים אחת בכריסה. עיין מ"ש התוספות פרק חזקת (בבא בתרא דף נ"ו) ועמ"ש מרן בכסף משנה סוף פ"ד מהלכות עדות ע"ש ודוק:

דף עה.

שלא בב"ד הוה קאי. עמ"ש הרב משאת בנימין סימן ק"ו ומהר"ר יחיאל באסן בתשובותיו סימן קי"ג ומהרימ"ט א"ה סימן מ"ג ומ"ש אנכי עפר דל בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן ג' דף יו"ד:

אתמר מודה בקנס ואח"ך באו עדים וכו'. כל הסוגיא ודברי הראשונים והאחרונים עמדתי עליהם אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן רס"ז אות ח"י בס"ד:

דף עח:

בעי רבא הרי עלי עולה וכו' פטר עצמו וכו'. מכאן הביא ראיה מהר"ם מינץ סימן קי"ג דמזיק אתרוג הדר הוא פטר נפשיה באתרוג כל דהו כשר ואינה ראיה כמ"ש הר"ב מהר"ץ סימן ק"ך והרב מש"ל פי"ו דמעה"ק ומורי הרב ז"ל בספר הבהיר נחפה בכסף ח"מ סימן יו"ד ושם האריכו מורי הרב והרב מהר"י אבואלעפיא ז"ל בסוגיא זו ודברי רש"י והשה"ג ואביזרייהו שם סימן יו"ד וסימן י"א וסימן י"ב:

דף עט:

מטלטלין בני שטרא נינהו. בתמיה כמו שפירש רש"י. וכן כתבו דמטלטלין אינם נקנים בשטר הרשב"א בתשובות סימן תתצ"ז והרב המגיד זלה"ה פ"ה דזכיה והריב"ש בתשובה סימן ר"ג והרב משפטי שמואל סימן ק"ג דף קי"ג ע"א ומהר"ם אלשיך סימן ל"ט וכלם כתבו הדבר בפשוט. ומהרשד"ם בתשובותיו ח"מ סימן ש"ד כתב וז"ל ומטלטלין ומעות אינן נקנים בשטר כדמפורש בהדיא בקדושין פ"ק ותנא דידן מילתא דליתא במטלטלין קתני הרי בהדיא דכסף ושטר וחזקה לא שייך במטלטלין וכ"כ הרשב"א בתשובה בפירוש וכו' וכ"כ הה"מ פ"ה דזכיה וכו' עכ"ל וק"ק על הרב ז"ל דלא זכר מסוגיין דאתמוהי קמתמה הגמרא מטלטלין בני שטרא נינהו והא עדיפא מההיא דקדושין ואם נפשך לומר יזכיר סוגיית קדושין וסוגיין דהא מהדר לאתויי כ"כ בקיאות והרשב"א בתשובה סימן תתצ"ז הנזכר שהביאה הרב ז"ל דאייתי מפרק המוכר דף ע"ז היינו משום שרצה להגיד לשואל דנקנו באגב וחליפין ולא בשטר והכל מפורש שם. ותו ק"ק על הרב מהרשד"ם דלא זכר נמי שכן כתבו בפשיטות התוס' והרא"ש בכתובות ריש פרק הנושא ע"ש. והרמ"ע מפאנו בתשובותיו סימן נ"ד כתב גם כן בפשיטות דאין המטלטלין נקנים בשטר ונרגש מסוגית בתרא דף קל"ה וכתב דחדא ועוד קאמר ואעפ"י שיש מפרשים בענין אחר ע"ש ועיין בהרמב"ם פ"ח דזכיה ובדברי הה"מ שם. והרב כנה"ג ח"מ ריש סימן קצ"ח הזכיר הפוסקים הנזכרים ובתחילת לשונו יש ט"ס וכצ"ל הרשב"א בתשובות ח"א סימן תתצ"ז והה"מ פ"ה דזכיה והריב"ש סימן ר"ג מהר"ם מטראני וכו' כצ"ל וקצת פוסקים אחרים אשר זכר אינם בידי. וגם על הרב כנה"ג יש להרגיש דהו"ל להזכיר שמעתין ודברי התוס' והרא"ש ריש פרק הנושא הנזכרים. גם הו"ל להזכיר שכ"כ

הסמ"ע סימן רכ"ה ס"ק ג'. ולשון הסמ"ע שם הוא כמו לשון הגמרא בסוגיין מטלטלין לאו בני שטרא נינהו ע"ש:

ומהר"ש בן הרשב"ץ בספר תקון סופרים ריש שער טו"ב הביא סוגית קדושין שהזכיר מהרשד"ם וסוגייא דידן ומפרק הספינה דף ע"ו ע"א ע"ש. ועמ"ש הרשב"א בחידושיו בשמעתין:

ומ"ש רש"י בסוגיין בני שטרא נינהו וכו' דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה. דבריו קשים אנכי העירותי על זה בספרי הקטן שער יוסף בסוף סימן ח' דף ז"ך ריש ע"ד ע"ש:

דף פ.

ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון וכו' עיין מה שכתב בשיטה מקובצת ומ"ש הרב עיון יעקב. ואני בעניי כתבתי בזה בתמורה דף ט"ו בס"ד עש"ב:

ודנין דיני ממונות ביחיד. אע"ג דקי"ל דיחיד מומחה דן ביחיד מ"מ שנינו אל תהי דן יחידי וכ"כ הרמב"ם מצות חכמים שהמומחה יושיב אחרים עמו. ונמצא שעברו על מצות חכמים אמנם התוס' כתבו בסנהדרין דף ה' דעצה טובה קמ"ל ולחד שינויא דהתוס' התם ר"נ היה דן ביחיד כפשט מ"ש רב נחמן כגון אנא דן ביחיד. אמנם כתב הרב המאירי בסוגיין הובא במקובצת דראוי לכל חכם למשוך ידו מלידון יחידי עד שיהא מוחזק לכל בכך ע"ש:

דף פ:

מאן נתרח נתרח שמואל וכו'. [ומעין דוגמא נסתפק ר"י ביש לפניו כבוד אביו ואבידתו ואבידת חבירו ופשיט לה כמ"ש בתוס' ר"י כ"י פ"ק דקדושין והביאו התוס' דידן שם דף ל"ב ע"א בשמו ויש לחלק כמבואר] מכאן הביא זכר לדבר לנדונו מורינו הרב בספר בתי כהונה ח"ב סימן ב' ע"ש ודוק:

מר זוטרא אמר סמיכה. כדאמרינן פרק הפועלים גבי שמואל דהוה רבי מצטער למסמכיה ולא אסתייעא מילתא ושוב ראיתי שכן כתב הרב עיון יעקב. ומשום דזמנין דמשכחת דיעלה בידו להכי הוה מצטער רבי למסמכיה והיינו דאמרינן לא במהרה תפתח מכלל דאפשר שתפתח והכי חזינן לגאון הובא בשיטה מקובצת שפירש פירוש זה וסיים לא מתרמי מילתא למסמכיה אלא על ידי הדחק ע"ש:

דף פא:

מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו וכו'. מהרש"ל בים של שלמה סימן מ"א מסיק שר' יהודה בן קנוסא לא ראה אותם ומ"ש מראה גדולה בפנינו ר"ל זה שהוא לפנינו ע"ש באורך ומלשון הגאון הובא בשיטה מקובצת לא משמע הכי שכתב וז"ל גזרתינהו לשקך וכו' לפי שהיית מראה גדולתך לפנינו שאתה חסיד אבל לא אנחנו וכו' ע"ש ובמ"ש משם הרב המאירי ועמ"ש הרב מהר"ר דוד הכהן בתשובותיו סוף בית כ"ו:

דף פב.

ושיהיו קורין בשני ובחמשי עזרא תקן והא מעיקרא הוה מתקנא וכו'. מדברי הירושלמי ריש מגילה ופרק בני העיר ומסכת סופרים משמע דפליגי אתלמודין וסברי דקריא' ב' וה' ומנחת שבת הכל תקנת עזרא לחוד וכ"כ הרב המאירי ריש מגילה דמסכת סופרים פליג אגמרין וכמ"ש בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף סימן קל"ה וסימן תרפ"ה וע"ש במחזיק ברכה וכן רבינו ירוחם נתיב ב' ח"ג מייתי הירושלמי דשבתות וי"ט ור"ח וח"ה תקן משה רבינו ע"ה ועזרא תקן ג' בב' וה' ומנחת שבת וכן בספר האגודה הביא מהירושלמי דעזרא תקן ב' וה' ומנחת שבת ע"ש דף קל"ב ע"ב ע"ש ומיהו הרא"ש בתוספותיו ריש מגילה רצה להשוות הירושלמי לבבלי ועמ"ש אנכי עפר דל בספרי הקטנים בר"י ומחב"ר שם:

מכבסין בה' מפני כבוד שבת. מדברי רבינו יהונתן והרב המאירי הובאו בשיטה מקובצת מוכח דאין הקפידא אלא שלא יהיו מכבסין בע"ש וכן משמע מדברי מהרש"ל בים של שלמה וקצת אחרונים והכי מסתברא ודלא כהרב ידי אליהו תקון כ"א דסבר דהקפידא לכבס ביום חמשי דוקא ע"ש:

אוכלים שום בערב שבת. מהרש"ל בים של שלמה טרח להוכיח שהוא בליל שבת ולא זכר שהוא מפורש בירושלמי פרק הקורא עומד. והרמב"ם השמיט תקנה זו לפי שסובר שהיא תקנה לפי זמנם ולפי מקומם וכמ"ש בפירוש המשנה פרק קונם יין:

זה המשמש מטתו מע"ש לע"ש. והיא עונת ת"ח והאחרונים נסתפקו אם היה לו אונס בליל שבת אם חייב להשלים ומדברי הגאון אב"ד דק"ק פפד"מ בספר כתובה הנדפס מחדש בדף צ"ט ע"א וע"ד מוכח דחייב להשלים אם הי"ל אונס ולא דמי לנדה ע"ש ולי ההדיוט נראה [דגם לדבריו] אם תלמיד חכם זה הוא פשטני ואינו נוהג בעניניו כי אם על פי הש"ס והפוסקים ישלים. ואם זהיר לישר ארחתיו ע"פ הזהר הקדוש וגורי האר"י זצ"ל אינו מחוייב להשלים כפי טעמו של דבר שמפרש בזהר. והכל לפי מה שהוא אדם והחכם עיניו בראשו. [ובסגנון אחר כתבתי בכתובות שם ע"ש ודוק הטב]:

ושתהא אשה משכמת ואופה. בספר האגודה כתוב משכמת ואופה בערב שבת וכן נראה מדברי רבינו יונתן שהביא במקובצת לחד פירושא ועמ"ש בעניותי בספרי הקטן מחב"ר סימן תר"ב ע"ש:

תוס' ד"ה כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה וא"ת מ"ש שתקנו ב' וה' וכו'. הרב רצוף אהבה צידד כמה צדדים בכונת קושיתם. והרשב"א בחידושיו פירש הקושיא דיתקנו שלישי וחמישי ע"ש והוא אחד מהצדדים שצידד הרב הנזכר. ומה שביאר הרב הנזכר לאיזה צדדים שצידד דיתקנו יום הששי הא ל"ק דיום הששי דבעו למטרח להכין צרכי שבת לא רצו לקבוע שיקראו ס"ת יום הששי:

ובספר רגל ישרה כתב דמ"כ טעם להא דלא יהיו שלשה ימים בלא תורה דאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ואם ישארו שלשה ימים בלא תורה נשרש היצר הרע בלבו כשור שנעשה מועד בג' ימים עכ"ד והוא טעם נכון ואפשר לרמוז בהך קרא דמייתי הש"ס הוי כל צמא לכו למים צמ"א גימטריא ס"מ וז"ש הוי כל צמ"א שיש לו יצה"ר הנמשך מפלוני לכו למים שזהו התבלין. ואמר כל צמא כלל כל מיני יצה"ר דמאכל ומשתה ועריות וחמדת ממון וכיוצא לכלם צועק הוי לכו למים כי המים זו תורה מגין בעד כל מין יצה"ר:

דף פב:

תוס' ד"ה לא יגדל אדם חזירין וכו'. מדברי התוס' מוכח דאיסור סחורה הוא מדאורייתא וכן מוכח ממ"ש התוס' בשאר דוכתי. וכן מוכח לכאורה מדברי הרשב"א בחידושיו שילהי פרקין בדפוס פראג וכן מטין דבריו בתשובותיו ח"א סימן ש"א ובמיוחסות סימן קע"ג. אמנם גם בתשובות ח"ג סימן רכ"ג פירש בהדיא דהוי דרבנן ועיין מה שרמזתי לעיל פ"ז דשביעית בס"ד:

דף פג:

הכל לפי המבייש והמתבייש. פירש רש"י הכל לפי המבייש אדם קל שבייש בושתו מרובה. אבל בכתובות דף מ' פירש"י אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב. והר"ן שם כתב על דבריו ובודאי במילי אחריני הכי הוא אבל באונס ומפתה נראין הדברים שכל שהוא זולל יותר בושתו מרובה עכ"ל והסמ"ע סימן ת"ך ס"ק כ"ה כתב וז"ל בפרישה כתבתי בשם רש"י והר"ן דבושת אדם בינוני יותר משל אדם נכבד ומזולזל חוץ באונס ומפתה שבושת הקל והמזולזל בושתו ביותר עכ"ל ואגב שיטפיה

כתב כן דזו סברת הר"ן אבל רש"י גבי אונס ומפתה כתב דבושת אדם בינוני בושתו קשה והכא בפרק החובל כתב אדם קל שבייש וכו'. שוב ראיתי דבריו ז"ל בפרישה ושם מתוקן. ואפשר דט"ס בסמ"ע. עוד ראיתי להרב ז"ל בפרישה אבן העזר סימן קע"ז שכתב וז"ל מאדם בזוי ונקלה וכ"כ הר"ן פרק ואלו נערות אבל רש"י וכו' וכתב הר"ן וכו' ובח"מ סימן ת"ך פירש רבינו הכל לפי המבייש כמו שפירש וזה שלא כדברי רש"י והר"ן דשניהם ס"ל דבעלמא המתבייש מאדם בינוני בושתו קשה וצ"ע עכ"ל ומ"ש דשניהם ס"ל וכו' קשה דרש"י הכא דבריו כדברי הטור בסימן ת"ך וכ"כ הרב עצמו בפרישה בח"מ שם. ולשעה נזדמן ספר פרחי שושנים וראיתי בדף ז' שכתב להשוות פירש"י דהכא עם מ"ש בכתובות ע"ש ולי ההדיוט אין דבריו מחוורים כאשר יראה הרואה ודוק:

דף פה.

מכאן שנתנה רשות לרופא. הרמב"ן בפירושו עה"ת פרשת בחוקותי כתב שבני אדם נהגו ברפואות והניחם למקרה הטבעים וז"ש שנתנה רשות לרופא ולא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאת אלא כיון שהלה ובא להתרפאת כי נהג ברפואות אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו זה תורף דבריו בקצור נמרץ ע"ש באורך:

ועל פי דבריו אפשר לישב דרך דרש קושית התוספות שהקשו וז"ל וא"ת והא מרפא לחוד שמעינן ליה וי"ל דה"א מכה בידי אדם אבל חולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזרת המלך קמ"ל דשרי עכ"ל ולפי דברי הרמב"ן דמן הראוי היה כי הוא יכאיב ויחבש ולא יצטרכו לרופא אך מאחר שנהגו ברפואות הונחו למקרה והתיר לרופא וז"ש ורפא מאחר שנהגו ברפואות וזהו ורפא. אני מתיר לרופא ירפא:

נמשך לדברי התוס' שמעתי משם גדול אחד שפירש מ"ש רז"ל פתח שלא נפתח לעני ליתן צדקה יפתח לרופא שהוא מדה כנגד מדה בדקדוק שמי שאינו עושה צדקה בחושבו שאם הקב"ה עשאו לזה עני איך האדם יסתור גזרתו לתת לו צדקה. ובתוכחות על עונו יחלה ויקרא לרופא שירפאהו ולדעתו המשובש איך יבקש לסתור גזרתו יתברך שנתן לו החולי אלא מוכרח שיאמר שה' מתרצה בזה כי רחום הוא ומזה יתעורר לבטל דעתו בעצת יצרו ויתן צדקה לעניים:

דף פו:

תוס' ד"ה סומא אין לו בושת וכו'. וכן משמע מתוך פירוש הקונטריס וכו'. כתב מהרש"א בהלכתיה וז"ל לכאורה לא מפירש"י אנו חיין אבל גמרא ערוכה לעיל וכו' ואפשר לפרש

דהכי קאמר תלמודא לעיל מדשני בלישנא דר"י דקתני סומא אין לו בשת ולא קתני סומא שבייש פטור כדקתני במתניתין משמע דסומא אין לו בושת והמביישו נמי פטור ולכך לא דקדקו וכו' עכ"ל עש"ב ויש להשיב על דבריו ז"ל דאין לפרש האי פירושא בש"ס לעיל כלל דלישנא דגמרא משמע בהדיא דמאי דקאמר ולא קתני סומא שבייש אמתניתין קאי ולא אר' יהודה דאי קאי אר' יהודה לא א"ש כלל האי לישנא והול"ל אי הכי לימא ר' יהודה סומא שבייש פטור כדקתני במתניתין סומא שבייש פטור ומאי מאריך בלישניה וקאמר והא מדקתני וכו' דמשמע דאמתניתין קאי ותו דלמה ליה למקשן לסתור סברת התרצן דס"ל דלמיתבא ליה יהבינן ליה לפרוך ליה אפילו כפי דעתו דאפילו תימא דר"י הכי ס"ל מ"מ מתניתין ס"ל דסומא דבייש נמי חייב מדלא קתני בסומא כי היכי דקתני בישן וכמו שהוא פשט הש"ס הן היום. אלא מוכח דהפשט מוכרח דכונת הש"ס אמתניתין:

ולי ההדיוט אפשר לישב דברי התוס' דהוכרחו לדקדק מפירש"י דאי מהש"ס הוה אמינא דמעולם לא עלה על דעת התרצן דקאמר אפילו תימא ר"י וכו' לומר הכי אלא משום דסבר דגם משנתנו הכי סברא דסומא שבייש פטור ולהכי ניחא ליה לאוקומי מתניתין אליבא דר' יהודה וקאמר דכי אמר ר"י למשקל וכו' ודחיק בלשון ר' יהודה דקאמר סומא אין לו בשת דמשמע דהמבייש הסומא פטור לאוקומיה מתניתין אליביה. ברם בהגלות נגלות דמשנתנו סוברת דגם סומא שבייש חייב מאין הרגלים לומר דר"י כי אמר היינו למשקל מיניה וכו' ולדחוק לשונו דאמר סומא אין לו בשת דמשמע דהמבייש הסומא פטור. והדעת נותנת דר"י בכל גונא קאמר סומא אין לו בשת אמטו להכי אצטריכו לדייוקי מפירוש רש"י ודוק הטב ועוד הארכתי בקונטריסי:

דף פז.

וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל מצות שבתורה. לכאורה נראה דהיינו דוקא ממצות עשה אבל לא מסתבר דליתיה במצות לא תעשה ואם חלל שבת או אכל חמץ בפסח או אכל ביה"ך וכיוצא אין בו עון אשר חטא והאי דקאמר פוטרו מכל מצות הוי כמו שאמרו באונן דפטור מכל מצות בתורה ואינו אלא ממ"ע ולא מלאוין וכמ"ש בפשיטות הגאון מהר"ר צבי בתשובותיו סימן א'. ברם מדברי רבינו ישעיה בספר המכריע סימן ע"ח מוכח דסבר דסומא אליבא דר' יהודה פטור גם בלאוין ובהגהה שם בדפוס תמה עליו ובספרי הקטן מחזיק ברכה א"ח סימן ג"ן כתבתי בעניותי דיש לישב דברי רבינו ישעיה דהא אמרו בבריתא דר' יהודה מקיש מצות וחקים למשפטים ומהא משמע לרבינו ישעיה דפטור גם

מלאוין וכן משמע קצת ממ"ש התוס' בשמעתין ור"ה דף ל"ג והרמב"ן בחידושי קידושין דף ל"א והרא"ש בפסקיו שם דחייב מדרבנן דאי לא הוי כגוי:

אמנם נראה דגם לרבינו ישעיה לר' יהודה חייב בז' מצות דבני נח ובזה תתישב קצת סברתו דלא פטר לסומא מע"ז ג"ע וש"ד כאשר חשב הרב המגיה בספר המכריע בהגהה הנזכרת והגם דפטרו ממשפטים וב"נ מצוה על הדינין אפשר דפטריה ממשפטי ישראל אבל לא מדינין של ב"נ. אכן ראיתי בשיטה מקובצת בשמעתין שכתב וז"ל גדול המצוה ועושה מפרש ר"ת דוקא בדברים שאם לא נכתבו ראוין להכתב כגון ז' מצות דבני נח עכ"ל ובהשקפה ראשונה היה מקום להוכיח דלר' יהודה פטור גם מז' מצות בני נח מדברי ר"ת הללו כי מוכח דכונתו דלא שייך לומר גדול המצווה ועושה אלא בדברים שאם לא נכתבו ראויות להכתב ובהא קאמר גדול המצוה אבל במצות שמעיות שאם לא נכתבו לא נודעו אין לומר גדול המצוה כיון דמי שאינו מצוה אינו יודע שהיא מצוה. ואי אמרת דגם לר"י סומא חייב בז' מצות ב"ן מאי קאמר רב יוסף כיון דשמענא לדר' חנינא גדול המצוה וכו' מ"ד לי אין הלכה כר"י וכו' והלא הא דר' חנינא היא במצות ב"נ כמ"ש ר"ת ולר' יהודה סומא חייב בז' מצות. ברם אי מהא לא איריא דר"ת דנקט ז' מצות לדוגמא נקטה אמנם איכא דכוותא כגון מצות כבוד או"א שהיא מצוה שהשכל מחייבו גם מצות ואהבת לרעך כמוך הכוללת כמה מצוות השכל הוא מחייבה וכן שאר מילי ולהכי אמר רב יוסף מ"ד לי אין הלכה כר"י וכו':

וחוזרני למה שכתבו התוס' והרא"ש ודעמיהו שהסומא לר"י חייב מדרבנן דאי לא הוי כגוי דהגם דיש לומר דסברי כרבינו ישעיה כדכתיבנא בעניותין דייקנא לומר דמשמע קצת משום דאיכא למימר דכונתם שהוא נראה כנכרי במה שאינו מקיים עשין משום דלאוין הוא בשב ואל תעשה ואינו ניכר אלא בקיום העשין ציצית ותפלין וק"ש ותפלה ומזוזה וכיוצא וכשאין הסומא מקיים מ"ע הוא נראה כגוי וכן מדוקדק בלשון הרמב"ן והרא"ש בפסקיו בקדושין ובתוס' ראש השנה:

הן אמת דהרא"ש שם בקדושין כתב וז"ל שלא יראה כגוי שאינו נוהג בתורת ישראל אי פטרת ליה מכל המצות אבל אשה מחייבא במ"ע שלא הזי"ג ומצות לא תעשה עכ"ל וממ"ש דאשה היא חייבת בלא תעשה מכלל דהסומא פטור מלאוין וכסברת רבינו ישעיה. וכבר ראיתי להרב קרבן נתנאל שמחק מהרא"ש תיבות ומצוות לא תעשה וטעמו דהסומא ג"כ חייב בל"ת כאשה שהיא חייבת בלא תעשה ע"ש ואם הרב ז"ל היה רואה בים של שלמה בקידושין סימן ס"ד שהעתיק לשון הרא"ש כמות שהוא בנסחתין לא היה מוחקו. גם אלו שלטו מאורי אור עיניו בדברי רבינו ישעיה דקרי בחיל דפטור הסומא

מלאוין לא היה מוחקו דאימור דהרא"ש סבר כרבינו ישעיה:

ברם נראה דאין מדברי הרא"ש הנזכרים ראיה דסבר כרבינו ישעיה דסומא פטור גם מלאוין דלעולם דהרא"ש סבר דבלאוין חייב הסומא לר' יהודה אמנם כבר מפורש בבריתות דשמעתין דרבי יהודה פוטרו מגליות ומלקות ומיתות ב"ד ויליף למלקיות ומיתות בג"ש וא"כ הגם דנימא דמחייב בלאוין הוא איסורא בעלמא והאשה חייבת בלאוין כמאמרם למלקיות ולמיתות והיינו דקאמר הרא"ש דאשה מחייבא במ"ע שלא הז"ג ומצות לא תעשה כלומר כהלכתן ומצותן משא"כ הסומא דאינו חייב בשום עונש וכתב הרא"ש זה אגב ריהטא דלישנא אבל העיקר דמחייבא במ"ע שלא הז"ג וניכר שהיא ישראלית. ותו דכיון דהסומא אם עבר על הלאוין אין עונשין אותו אינו ניכר שהוא ישראל משא"כ האשה דניכרת גם מלאוין דאם עוברת נענשה ומעתה גם מ"ש התוס' והרמב"ן ודעמיהו שאינו נראה הסומא ישראל היינו בין במ"ע שאינו מקיים וגם מל"ת שאם עובר אינו נענש:

ויש להוכיח קצת דר' יהודה לא פטר ליה מלאוין דאי ס"ד דמהקשא דמשפטים למצות וחקים פטר ליה גם מלאוין אמאי אצטריך רחמנא לפוטרו ממיתות ב"ד וממלקיות דכיון דאינו לא בעשין ולא בלאוין כלל מהיכא תיתי לחייבו במלקיות ומיתות ב"ד אלא מוכח דרחמנא פטריה מעונש גליות ומלקיות ומיתות ב"ד אבל אסור בכל הלאוין מדאוריתא איסורא בעלמא וההקש למצות וחקים היינו לעשין. וכן יש להוכיח קצת מהתוס' שהקשו דמאי איריא דפטר ליה מבשת ולמה לי ג"ש דעיניך ותירצו ולא הקשו אמאי אצטריך לפוטרו ממלקיות ומיתות ב"ד משמע דהוה פשיטא להו. דמחייב בלאוין. ויש לדחות. עוד יש מקום להוכיח קצת ממ"ש הראב"ד הביאו בשיטה מקובצת וז"ל וכן היה ר' יהודה פוטרו מכל דינין שבתורה שאינו דן ואין דנין אותו ואין ב"ד חייבין להזקק לדינו הראב"ד ז"ל עכ"ל ויש במשמע לשון זה דב"ד אין חייבין להזקק לו אבל אם רצו להזקק לו נזקקין כמ"ש התוס' ודעמיהו דמ"ש מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מוזהרין עליה היינו דאין מוזהרין אך אם ירצו כופין כידוע. ומזה מוכח קצת דאיתיה בלאוין מן התורה ואם רצו נזקקין לו. ויש לדחות:

ורבינו ירוחם פסק כר' יהודה בריש נתיב י"ג וכתב הרדב"ז בח"א סימן נ"ט וח"ב סימן ל"ט דלא מצינו חבר לרבינו ירוחם ואין ראיה מדברי התוס' להוכיח שפסקו כר' יהודה ע"ש גם מהרש"ל בים של שלמה סימן ך' כתב דאין ראיה מדברי המרדכי ע"ש. ולפום ריהטא נראה מהאגודה דסבר דהלכה כר' יהודה עיין בדבריו ובתחילת דברי האגודה יש

חיסור לשון כאשר יראה הרואה. ואם כנים אנחנו בזה שהאגודה סבר דהלכה כר' יהודה מסתמא סבר דכן הוא דעת התוס' והמרדכי דתדיר הולך בשיטתם כידוע ודוק הטב:

דלא מפקידנא ועבידנא מצות. לכאורה תיבת מצות יותרת היא. ונראה דרמז דברי הרמב"ן בחידושיו לקדושין פ"ק שהקשה לדעת ר"ת דהני נשי ברוכי מברכו על מ"ע שהז"ג והא הן פטורות ואמרו בירושלמי וכו' ותירץ דכיון דמצות אלו הם מצות לאנשים שפיר דמי ע"ש באורך והביאו הריטב"א ג"כ בחידושיו. והיא קושית הרב שלטי הגבורים בהלכות ציצית וקשה עליו דהוא עצמו הדפיס חידושי הריטב"א לקדושין ולא זכר מדבריו. והרב יד אהרן סימן טו"ב תירץ תירוץ הרמב"ן מדנפשיה. וזהו שדקדק רב יוסף בלשונו ועבידנא מצות כלומר שהן מצות שנצטוו אחרים אבל אם לא היו מצות כלל לא נכון לעשותם וק"ל:

דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה וכו'. פירש הרב תורת חיים לפי שהיצר הרע מתגרה טפי במצוה כדי להכשילו לכך שכרו גדול עכ"ד והם דברי התוס' בע"ז דף ג' ע"א בסגנון אחר ע"ש ועמ"ש הריטב"א בקדושין דף ל"א:

ממי שאינו מצווה ועושה. מוכח דאגרא מיהא אית ליה לשאינו מצווה ועושה כדמשמע הכא ומבואר בש"ס לעיל דף ל"א. ואי יקשה לך דהא אמרו בירושלמי פ"ב דברכות ופ"ק דשבת כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. כבר פריק לה הרמב"ן בחידושי קדושין דף ל"א דבירושלמי מיירי במי שעושה דבר שאינו מצוה כלל וכו' ע"ש כמו שכתבנו בסמוך. ואני בעניי כתבתי בזה בספרי הקטן שער יוסף בסוף סימן ח' דף כ"ה ע"א. ואחר זמן רב נדפסה שיטה מקובצת ובסוגיין מייתי מדברי הרב המאירי על דרך שכתבתי אני הצעיר בשערי ע"ש ודו"ק:

דכי מפקדנא אית לי אגרא טפי. כלומר ואני הייתי עושה שלא ע"מ לקבל פרס ופשוט:

דף פח.

תוס' ד"ה יהא עבד כשר וכו'. תימא הא ילפינן בכל דוכתא ג"ש לה לה מאשה וכו' וי"ל דכי גמרינן לה לה מאשה היינו להחמיר על העבד לעשותו כישראל לכל הפחות במצות שהאשה חייבת אבל לגורעו מאיש ולפסלו לעדות כאשה לא נלמוד דמן הדין כשר לעדות דכתיב ועמדו ב' אנשים והאי איש הוא וכו' שהוא איש ואחיו וכו'. והרשב"א בחידושיו דפוס פראג הביא דברי התוס' הללו ונראה שהוא ז"ל מסכים והולך לדבריהם ע"ש בחידושיו. וקשה על דבריהם דפ"ק דחגיגה דף ד' ע"א אמרינן עבדים מנ"ל ופריק רב הונא מדכתיב את פני האדון ופריך עלה הא למה לי קרא מכדי כל מצוה שהאשה

חייבת בה עבד חייב בה וכל מצוה שאין האשה חייבת בה אין העבד חייב בה דגמר לה לה מאשה אמר רבינא לא נצרכא אלא למי שחציו עבד וכו' ולדברי התוס' והרשב"א מאי פריך הא דגמר לה לה היינו להחמיר אבל לגורעו ולפוטרו מראיה לא דהכתיב כל זכורך והאי זכר הוא:

ובחפשי באמתחות ספרן של צדיקים ראיתי להרב הגדול מהר"ש אלגאזי בספר זהב שיבה בחגיגה על דף ד' שהקשה קושיא זו על התוספות כקושיין ואצרכא עיון טובא. ואפשר לישב דאין כונת התוס' דהג"ש דוקא להחמיר ולא להקל אלא כונת התוס' עיקרה היינו כמו שכתבו אבל לגורעו מאיש ולפסלו לעדות כאשה לא נלמוד. והכונה דהכא האשה פסולה מחמת שדעתה קלה וכמ"ש רז"ל והוא בילקוט פרשת וירא ותכחש שרה מכאן שהנשים פסולות לעדות וכיון שכן הג"ש לא באה לגורעו מאיש דנשים דוקא פסולות מפני שדעתן קלה וא"כ הוא גרעון לעבד אבל בדבר שאינו גרעון לעבד גמרינן לה לה לפוטרם והיינו דאמרינן בחגיגה דפטור מראיה מג"ש דלה לה דראיה הוי כמו שאר מ"ע שהזמן גרמא:

וכד דייקת פורתא אפשר לומר האי דכתיבנא בעניותין בסגנון אחר בדרך קצרה וכשרה דכונת התוס' דדוקא לפוטרם ממ"ע שהז"ג פטרינן ליה דהג"ש לחייבו במצוה שהיא חייבת אבל מ"ע שהז"ג פטור כאשה וזהו במ"ע שהז"ג דקי"ל נשים סומכות רשות ואם הנשים תאוה נפשם לקיים המצות יכולות ולדעת גדולי הפוסקים ר"ת ודעמיה יכולות לברך ואף העבד כמותן אבל בעדות שהאשה פסולה אין לנו לגורעו מאיש ולפוסלו כאשה ובהא דהאשה פסולה כתבו התוס' שאין לגורעו מאיש ולפוסלו. אבל ראיה הוי ככל מ"ע שהז"ג לפטור ולא לפסול:

וראיתי להתוס' בזבחים דף ק"ג ע"א שכתבו ד"ה אין לי אלא עולת איש וז"ל והקשה ה"ר חיים דבפרק החובל מצריך תרי קראי גבי עדות חד למעוטי נשים וחד למעוטי עבדים וי"ל דגבי מצות הוא דילפי מהדדי בג"ש דלה לה אבל גבי עדות לא שייך למילף דאין תלוי בנאמנות שהרי משה ואהרן לא מעידין לא משום דלא מהימני הלכך היכא דגלי גלי עכ"ל ואפשר דמ"ש אבל גבי עדות לא שייך למילף טעמם כמ"ש הכא בשמעתין משום דזה הוי גרעון לפוסלו. ומ"ש דאין תלוי בנאמנות וכו' אפשר דהוקשה להם דהעבדים יש לפוסלם דאינם נאמנים וכמ"ש לית המנותא בעבדי וע"ז כתבו דאין תלוי בנאמנות וכו' א"כ הו"א דכשר לעדות ולהכי אצטריך קרא ועמ"ש הרב מהר"ם ן' חביב בספר יום תרועה על דף כ"ט ע"א ד"ה מי שחציו עבד שהזכיר דברי תוס' הללו דשמעתין וקאי על סוגיית חגיגה ע"ש:

ואחר זמן רב ראיתי להרב מהר"ם יצחקי בספר אור יקרות דף ל"ב שכתב על דברי התוספות דשמעתין וז"ל פירוש דבריהם דלא נאמר הג"ש אלא למילף מאשה בענין המצות לומר דחייב במצות שהאשה חייבת דוקא ופטור במצות שהאשה פטורה אבל שאר ענינים דלא שייכי לענין מצוה כגון עדות וכיוצא לא נאמר דיהא כמו אשה דהא ודאי איש הוא וכו' ובזה מיושב מה שהניח הרב זהב שיבה בצ"ע עכ"ל וק"ק דעדות נמי היא מצות עשה כמו שמנאוה הר"מ ודעימיה ויש לא תעשה אם לא יגיד. שוב ראיתי מה שתירץ מהר"י כולי לקושית הרב זהב שיבה בהגהת משנה למלך סוף מלכים וז"ל והמעיין בסוגית חגיגה יראה דעבד פטור מראיה מג"ש דלה לה וקרא דאל פני האדון אצטריך למיעוטי למי שחציו עבד וחציו בן חורין. ורש"י ברישׁ ערכין כתב אבל עבד גמור פטור דכתיב אל פני האדון וכו' והנראה דס"ל לרש"י דכיון דלמשנה אחרונה חציו בן חורין חייב בראיה על כרחך דאל פני האדון אצטריך למעט עבד גמור דלא הוה פטרינן ליה מג"ש דלה לה דלא נאמרה אלא לחומרא ונמצא דמסוגיא זו איכא סיעתא לדברי התוספות הנזכרים לפי המסקנא עכ"ל ויש להעיר על דבריו דהתוס' ריש פרק שבועת העדות תמהו דאמאי אצטריך פרק החובל קרא לפסול לעבד לעדות הא איכא ג"ש דלה לה וסלקי בתימא והיא קושיתם בהחובל ובזבחים. ואם כדבריו אינה קושיא כלל כיון דלפי משנה אחרונה אצטריך אל פני האדון לעבד ממש ולא סגי בג"ש ועל כרחך אינה אלא להחמיר. ותו דמדברי התוס' דזבחים הנזכרים דכתבי סתמא דגבי מצות ילפי מהדדי נראה בין להקל בין להחמיר ואחז"ר בא לידי ספר צאן קדשים וראיתי שפירש סוף דבריהם כמ"ש בעניותי ובתחילת דבריהם כתב לשון התוס' דסוגיין וסתם דבריו. ותו יש להעיר על מהר"י כולי דהא דקאמרי ב"ש דחציו עבד כופין וכו' וחזרו ב"ה וכו' הוא מפני תקון עולם כדתנן במתניתין וא"כ הוא תקנה ולא מדינא וכבר הש"ס ר"פ הנזיקין פריך מפני תקון העולם דאוריתא היא ומשני וכיוצא פריך מפני דרכי שלום דאוריתא היא וא"כ פשוט דהכא דתנן מפני תקון עולם היא תקנה ולאו מדאורייתא וכן הרב יד אליהו מנאה בתקנות וא"כ קרא דאל פני האדון אתא למעוטי חציו עבד מדינא אלא דאח"כ התקינו דכופין וכו' ולפי זו התקנה חייב לדעת רש"י אבל לדינא פטור ומשו"ה אתא קרא וכך היו דנים קודם התקנה וכיון דלכל הדברות קרא אתא לפטור חציו עבד לדינא משו"ה כתב רש"י ריש ערכין דעבד גמור פטור מקרא דאל פני האדון כיון דהא אצטריך קרא לחציו עבד מדינא ובזה נפל כל הבנין. ובהכי ניחא דרבינא דהוא בתרא מאי דקאמר דקרא אתא למי שחציו עבד דבריו קיימין לכ"ע וכמש"ל ודוק הטב:

דף צא:

שורי הרגת נטיעותי קצצת וכו'. עמ"ש אני בעוניי בענין זה ובדברי הראשונים והאחרונים בספרי הקטן שער יוסף בסוף בסימן ז' דף ך' ובמה שכתבתי בקונטרס אחורי תרעא ובמה שרמזתי שם בס"ד:

וחייבו ר"ג לתת לו עשרה זהובים. הרב תורת חיים בשיטתו על זה הביא משם אור זרוע דאליעזר נתן הצמידים עשרה זהב משקלם לפי שגרמה שהוא יברך ברוך ה' אלהי אדוני אברהם וכו' דידע מאברהם אבינו ע"ה דשכר ברכה עשרה זהובים ע"ש וכ"כ בספר דעת זקנים הנדפס מחדש במנחת יהודה פרשת חיי שרה משם רבינו יהודה החסיד:

ולדעת רבינו צמח והביאו רבינו ירוחם ומהרש"ל והש"ך היינו דוקא במצוה דאוריתא אבל במצוה דרבנן או ברכה שאינה דאוריתא לא מחייב עשרה זהובים ולפי דעתם בברכה זו לא שייך עשרה זהובים. ואפשר דאליעזר היה שליח קדושין כמ"ש התוספות פ"ק דכתובות. ומצות קדושין מצוה דאוריתא כמ"ש הרמב"ם וכיון שהיא גרמה נתן לה הצמידים עשרה זהב משקלם. ועיין עוד בתורת חיים ובספר ארחות חיים דף ד'. ועוד כתבתי בעניותי בענין זה בליקוטי בס"ד:

אמר דקלא דטעין קבא וכו'. עמ"ש הרא"ש בפסקיו והרב ט"ז י"ד סימן קי"ו ומהר"ר יחיאל באסן בתשובותיו סימן ק"א והרב חוות יאיר בתשובות סימן קצ"ה והרב שבות יעקב ח"א סימן קט"ן והרב בית יעקב בתשובות סימן ק"ם. ואנכי איש צעיר עמדתי על כל דבריהם באורך בתשובותי סימן כ"ב וסימן כ"ג בס"ד:

דף צב.

מנא הא מלתא דאמרי אינשי וכו'. צריך להבין מה זו שאלה למצוא רמז בתורתנו הקדושה שיחה זו שיחת הבריות ויראה דהתורה שלימה כוללת כל דבר טוב וחכמה שבעולם וכי היכי דאמרינן בתעניות ליכא מידי דכתיב בכתובים ולא רמיז באוריתא. הכא נמי דבר אמיתי דאמרי אינשי משל או מוסר טוב מוכרח שיהא רמוז בתורה כי תורת ה' תמימה ולא יבצר ממנה מזימה. וזוהי ששאל דהני מילי דאמרי אינשי מילי שפירי הם אמת ומוכרח שיהא רמוז בתורה וכבר רבינו האר"י זצ"ל גילה כי כל הענינים בפרטות רמוזים בתנ"ך וזו היא ששאל מנא הא מילתא דאמרי אינשי. אחר זמן רב ראיתי בספר מדרש תלפיות שכתב קרוב לזה משם הרב קרבן אהרן ע"ש ובחולין דף נ"ח אמרו והאמרי אינשי שב שני אימר בקא וכו' וכתב הרב עיון יעקב יש ללמוד דשותא דאינשי אין דרכם לשקר רק הוא אמת לפי ענינו עכ"ל:

בתר עניא עניותא אזלא. אפשר דרך צחות כי אותיות אשר תבאנה אחר אותיות עניא הם בכסף ואשר הן לו כסף אינו עני וזה רמז בתר עניא עניותא אזלא:
הסלים והבכורים נתנים לכהנים. עמ"ש הרב תי"ט ועמ"ש בעניותנו לעיל מסכת בכורים על משנה זו בס"ד:

דף צב:

חמרא דמריה טיבותא לשקייה וכו' וסמכת וכו'. עמ"ש התוס' ומ"ש בעניותנו בספר ראש דוד סוף פרשת פנחס בס"ד:
בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. מצאתי כתוב בשם הרב החסיד המקובל כמהר"ר אברהם הלוי ברוכים זלה"ה שהיה בזמן רבינו האר"י זצ"ל שפירש דרך רמז בירא שהיא מלכות היא הבאר שממנה אנו יונקים ושותים לא תחטא ותגרום שס"מ גימטריא קל"א יתאחז ח"ו וז"ש לא תשדי בה קל"א. ולכך יסד דוד הע"ה מזמור. ה' לא גבה וכו' בסימן קל"א שהוא גימטריא ענו"ה כי העניו ע"י הענוה דבק בה' ומבטל הפלוני ואינו שולט בו. ובספר בת עין וס"א כתבוהו משם האר"י זצ"ל וליתא. ובשיטה מקובצת הביא משם מהר"י ן' מיגש מוסר גדול בזה עיין בו:
כלבא בכפניה גללי מבלע. הרב עיון יעקב כתב דנ"מ בשעת הרעב מותר לאדם לאכול אפילו דבר מאוס ולית ביה איסור דבל תשקצו עכ"ל ואני בעניי אומר דאי איכא פקוח נפש אפילו קדלי דחזירי ואי ליכא פקוח נפש איכא איסור בל תשקצו ואדרבא נימא דאשמועינן איפכא דוקא כלבא בכפניה וכו' אבל לא אדם מישראל דא"ה נמשלו ככלבין כמ"ש בתקונין. ואסמכיה אקרא נפש רעבה כל מר מתוק ולא מאוס ומיניה דכלבא נכסף נכסף על גלל"י כס"ף:
קרית חברך ולא ענך. פירש"י להוכיחו והקשה הרב עיון יעקב דהאמרו בערכין פ"ג שיחזור ויוכיחנו שנאמר תוכיח מ"מ ופרק אלו מציאות אמרו אפילו ק' פעמים ע"ש ונראה דלרש"י הכא מיירי בשיצא י"ח תוכחה עד קללה או נזיפה או הכאה למר כדאית ליה ולמכ"ל דאזי מצוה שלא להוכיחו כמ"ש ס"פ הבע"י מקרא דאל תוכח לץ:
השתא דקשישנא וחטאו לדרדקי. כמו שפירש רש"י והקשה הרב עיון יעקב דלמא מש"ה קודם מ"ת שתורתו דיליה יכול למחול כדאיתא פ"ב דקידושין משא"כ לאחר מתן תורה שניתנה לנו אינו יכול למחול וצ"ע עכ"ל ולק"מ דודאי תמיד נקראת תורת ה' ואמרו פ"ק דע"ז בתחילה נקראת תורת ה' ובסוף שנעשה גברא רבה נקראת תורתו

כמ"ש המפרשים וע"ש בקדושין דף ל"ב בפירש"י. ותו דאחר שהתפלל משה רבינו ע"ה אם אין פניך וכו' חזר הדבר לכמות שהיה. ותימה על תמיהתו:

דף צג.

ונתקיים בזרעה. כתב הרב עיון יעקב דמדה טובה מרובה דהברכה מתקיימת בהם והקללה בזרעם עש"ב וק"ק דהכא מפורש דמעיקרא כי לייט אבימלך אזרעה לייט דקאמר שיהיו לה בנים כסויי עינים כמ"ש בש"ס:

דף צד:

ומפני כבוד אביהם חייבים להחזיר קרי כאן ונשיא בעמך וכו'. הסמ"ג והטור בי"ד סימן ר"מ הקשו מסוגיא זו על הרמב"ם שסבר דאביו רשע חייב לכבדו. והרב המופלא חסידא קדישא מהר"ח ן' עטר זלה"ה והגאון מהר"ר יהונתן תירצו במ"ש דרשע שקדש אשה ע"מ שהוא צדיק מקודשת דחיישינן שמא הרהר תשובה עיין בספר ראשון לציון. ונעלם מהם דיש פלוגתא בזה ברבינו ירוחם וכבר כתבתי בזה בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף שם סימן ר"מ. ושם כתבתי לחד סברא שמביא רבינו ירוחם מתקיים תירוץ הרבנים הנזכרים דז"ש הרי זו מקודשת הוא שהיה רשע בעבירות שבינו למקום אבל גנב וגזל ולא החזיר רשע מיקרי ע"ש ועתה אמת אגיד דמדברי הש"ס והרמב"ם דכתב מילתא פסיקתא אם היה רשע גמור ואמר הרי את מקודשת ע"מ שאני צדיק וכו' מוכח כסברת י"מ בתרא שהביא רבינו ירוחם וגם הרב משפט צדק ח"א סימן מ"ד דף קמ"ח ע"ג כתב דהרמב"ם לא סבר כי"מ קמא וכן הרב יעב"ץ בתשובות בספר שתי הלחם להרמ"ח דף ל"ח ע"ד כתב דמילתא פסיקתא נקט ע"ש אלא שנראה דנעלם ממנו דברי רבינו ירוחם ועוד כתבתי בענין זה בקונטריס מחזיק ברכה ח"ב סימן ר"מ בי"ד בס"ד. וכל זה לענין כבוד אבל לצער ולזלזל באביו רשע אמרו בזהר הקדוש ח"א סוף דף קס"ד דרחל אמנו ע"ה נענשה על אשר ציערה לאביה בענין התרפים אף שנתכונה להפרישו מע"ז ולכן מתה ולא זכתה לגדל בנימין ע"ש והוא פלא. ואי קשיא ממ"ש דחזקיה הע"ה גרר עצמות אביו וכו' והודו לו וי"ל דמ"ש בזהר הוא כשאב בחיים ברם לאחר מיתה שרי שיהיה לו כפרה כמו שעשה חזקיה הע"ה. [ועוד דלא היתה רחל אמנו ע"ה עושה תועלת להפריש אביה מע"ז דכמה מיני ע"ז היה עובד ואטו מפני שלא מצא תרפים יחזור בתשובה והלא היה מושרש בע"ז וסט"א ויעשה תרפים אחרים. ולכן נראה דעיקר החילוק הוא דחזקיהו

ע"ה הועיל במעשיו לכפר על אביו. ורחל אע"ה לא היתה מועלת. ויש להוסיף דחזקיהו עשה אחר מיתה ודוק הטב]:

דף צו:

ועבדיה זוזי לא קני. עמ"ש התוס' דאם עשה מהנסכא כוס של כסף וכיוצא קני ועמ"ש בעניותי בזה בספרי הקטן ראש דוד פרשת תולדות:
ורב שביק רבנן וכו' אמרי משום דבריתא איפכא תניא ורב שביק מתניתין וכו' למאי דאפכיתו וכו'. כעין סוגיא זו יש במסכת ערכין דף כ"ט וע"ש להרב ברכת הזבח:

דף קב:

וכי מי הודיעו לבעל החיטים וכו'. עמ"ש הרא"ש בפסקיו ועמדו עליו הרב מהרש"ל בים של שלמה סימן כ"ט ומהר"י ן' עזרא בתשובה כי באה בשו"ת מהרש"ך ח"ב סימן קי"ז ובשו"ת מהר"א די בוטון סימן קנ"א ובספר מגיד מראשית תשובת מהרח"א בתשובות הרב אביו סימן ו' וסימן ז' תשובות הרב אביו. ותשובות מהר"א ן' חיים כ"י ובקונטריס שכתבתי בילדותי הארכתי בענין זה ובדברי האחרונים ואביזרייהו בס"ד:

דף קד:

תוס' ד"ה אגב אסיפא דביתיה. עמ"ש אני בעניי על דבריהם בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן מ' בס"ד:

דף קה:

דאמר רבא שורי גנבת וכו' ש"ח אני עליו חייב שהרי פטר עצמו מגנבה ואבדה ש"ש וכו' פטר עצמו משבורה ומתה וכו'. זה לי שנים רבות יותר משלשים שנה ששמעתי מהחכם השלם עצום ורב כמהר"ר יעקב ביטון זלה"ה שהקשה ורמי רבה דידיה אדידיה דהכא קאמר דכיון דאי מגניב ממונא קא כפר השתא נמי ממונא קא כפר וכן אם נשברה או מתה ממונא קא כפר וכו' והא שמעינן לרבה גופיה פרק שבועת הפקדון (שבועות דף ל"ז) דס"ל הכופר בממון שיש עליו עדים פטור ולפום מאי דסבר רבה גופיה הכא בשמעתין דגנב שור ונשבע שפקדון אצלו דחייב מטעם דאי מגניב או מת ממונא קא כפר הו"ל לרבא לחייב גם כופר בממון שיש עליו עדים דהא אי מייתי עדים ממונא קא כפר וכדסבר ר' יוחנן שם דף ל"ז ע"ב. וקושיא זו עיילוה למערתא דרבני ואצרכוה עיון. ובו בפרק אני בעניי תירצתי דעד כאן לא פטר רבה בכופר ממון שיש עליו עדים אלא משום

דיש צד לומר דחייש להרוחת זמן ומהניא ליה שבועתיה עד עת בא העדים וגם הוא בעדנא דאשתבע ידע שפיר דממון שיש עליו עדים הוא ולמחר יבואו ויעידו ובעי שלומי ומ"מ נשבע משום הרוחת זמן מה עד שיבואו העדים וכיון שיש צד זה לדון בדעתו של נשבע אמרינן דפטור דלא אסיק אדעתיה לכפור הממון לגמרי. אבל גבי שור כי אמר דש"ח או ש"ש הוא עליו והוא מוכן ליתנו לנגזל ודאי דכי אשתבע דש"ח או ש"ש הוא עליו היינו דחייש שמא יגנב או ימות ובעי שלומי ואם כן שבועתו היתה לכפור בממון לגמרי זהו תורף דברי בקיצור ועוד הארכתי לצדד בזה ודוק הטב:

דף קי:

תוס' ד"ה דאדעתא דהכי. הרב פני משה חלק א' סימן ס"ב הקשה בדברי התוס' הללו דלמאי הוצרכו התוס' בראשית מאמר מראש מקדמי אר"ש להציע הצעה זו נראה דבנפלה מן הארוסין איירי וכו' אי נימא דבראשונה היו מציעי"ן מצועו"ת כדי להקשות קושיתם שהקשו וא"ת אדם שקנה מחבירו שום דבר וכו' כי כן ארחות צדיקים להציע הצעה ובתר הכי מקשים. הרי מצו לאקשויי קושיתם בלא"ה וכי הצע"ה צריכה לכך ותו דבלא הצעה הקושיא נופלת יותר בחוזק דאי מנשואין איירי הקושיא מתחזקת ביותר דהשתא ומה בנישואין דיש לה טובה אפ"ה אמרינן אדעתא דהכי וכו' כ"ש בלקח דבר ונתקלקל מיד וכו'. והרב ז"ל פירש דברי התוס' דהצעתם לצורך תירוצם דבעו למימר וכונתם דבארוסין מציא לומר אדעתא דהארוס לא קפיד אבל בנשואין קפיד דאם כונסה ע"מ שלא תפול לפני יבם וכו' א"כ כשמת הו"ל בעילתו בעילת זנות וא"כ לאו בדעתה לחוד תליא וזו הצעה לתרוץ ולמדנו דלפעמים האומדנא מספקת לבטל דעת המתחייב מפני דעת מחייבו וכו' ע"ש שהאריך הרב בזה לישב דברי תשובת הרא"ש ודברי מהריב"ל. והמעיין עיניו תחזינה משרים דיש לעמוד הרבה בדברי התוס' הללו ובדברי התוס' דכתובות דף מ"ז ע"ב וגם בכל חלקי דבקי בדקי הרב פני משה בזה. ובקטנותי כתבתי קונטריס על זה. איכו השתא זאת היתה לי שעת הקוצר ולא מצינא למיקם במילי דקטנותא הנזכרים רק זה אומר דמה שרצה הרב פני משה לומר דהרא"ש סבר פירוש זה אשר ייחסו לתוס' דבר ה' בפיהו אמת שכן כתב הרא"ש בתוספותיו לקמא הובא בשיטה מקובצת שם וז"ל וא"ת א"כ אם קנה אדם בהמה ומתה יחזור המקח דאדעתא דהכי לא זבן י"ל דלא פריך הכי אלא מתנאי שיוכל להתנות ולא יעכב אדם על ידו כמו מחטאת ואשם וכן מיבמה שנפלה לפני מוכה שחין מן הארוסין דאם היתה רוצה להתנות בשעת ארוסין שאם ימות קודם שישאנה יהיו הקדושין בטלין כדי שלא תפול לפני אחיו מוכה

שחין לא היה הבעל מעכב על ידה הלכך חשבינן כאלו התנית אבל מן הנשואין לא היה הבעל שומעה לעשות בב"ז וכן כל מקח שאדם קונה אם היה הלוקח בא להתנות שאם יתקלקל מקחו שיחזור במקח לא ישמע לו המוכר הלכך לא הוי כאלו התנה עכ"ל ודבריו מבוארים כדברי הרב פ"מ:

ואולם מה שרצה הרב פ"מ לפרש בדברי התוס' שזה כיונו בהצעתם המעיין יראה דאין זה במשמע דברי התוס' מכמה אנפי. ותו דאין זו דרך להציע הצעה דלא שייכא כי אם לתירוצא ובלא הצעה יקשו יותר בחוזק ואחר קושיתם יתרצו ויאריכו לפרש דהוי מן הארוסין וזוהי סוגיית התוס' וכלהו רבוואתא:

ולפום ריהטא אפשר לומר בכונת דברי התוס' דקשיא להו בסוגיין דאדפריך תלמודא יבמה שנפלה לפני מוכה שחין תפוק בלא חליצה וכו' הו"ל למפרך אלא מעתה אם נעשה בעל מום בעלה תפוק בלא גט דאדעתא דהכי לא קדשה עצמה וכמו שהרגישו התוספות בכתובות דף מ"ז וגם הרא"ש בתוספותיו שם הובא במקובצת כתב דזו סוגיא תמוהה דאמאי לא פריך מאשה שנעשה בעלה בעל מום וכו' ומשו"ה כתבו התוס' בשמעתין דמן הארוסין איירי דאי מן הנשואין ודאי מקדשה נפשה להיות נשואה דמשום אחר מיתת בעלה לא מסקא אנפשה מלהיות נשואה אלא מן הארוסין איירי דמקדושין אין לה שום טובה כונתם ז"ל דבנשואין כיון דיש לה טובה גדולה להיות נשואה לא מסקא מה יהיה אחרי כן דרוצה אשה וכו' ואגב חביבותא גמרה ומשתעבדא נפשא וא"כ גם בנעשה בעלה בעל מום כיון דנשאת אגב חיבת נשואין לא מסקא מה יהא אחרי כן וברבות הטובה של נשואין גמרה ומשעבדא נפשה. אך קושית הש"ס היא מארוסין דמקדושין אין לה שום טובה. והדר הקשו דנהי דאנחת לן חדא דלא פריך מנעשה בעלה בעל מום אך אכתי תקשי דאדם שקנה מחבירו שום דבר ונתקלקל יבטל המקח דהוי דומיא למה שנתקשו מרישא דלפרוך הש"ס מנעשה בעלה בעל מום והא מתרצתא דמארוסין איירי. אך אכתי לא איפרק דאדם שקנה מחבירו וכו' דהתם ליכא טיבותא כנשואין כלל ודמיא קצת לארוסין דאע"ג דבארוסין כתבו דליכא טובה ובקונה דבר יש קצת טובה שכן נהנה בדבר ההוא לא ניחא לתוס' לחלק בהכי משום הנאה מועטת. ותו דבארוסין איכא כמה טובות מדורונות והבקורים והראיון ולשון חיבה משא"כ במקח. ומ"ש התוס' דמקדושין אין לה שום טובה כונתם לגבי הנשואין דטובת אירוסין לא חשיבה לשעבד עצמה לגמרי ושום טובה לאו דוקא. א"נ שום טובה עיקרית קאמרי. ומשום דקושית נעשה בעלה בע"מ דומה לקושית הש"ס ביבמה ויותר פשוטה לא פירשו הקושיא דהיא נרגשת. אך מקח דהוא מציאות אחר פירשו לה בהדיא. ועל זה תירצו התוס' דלאו בלוקח וכו' וקדושין

בדידה קיימא והוא לא חייש אבל בנשואין חייש טובא דבב"ז ואנן סהדי דאינו מתרצה בדעתה ולכן גם היא מבטלת רצונה. והא דלא פריך מארוסה שנעשה הארוס בע"מ. אפשר לומר דהמקשן סבר דיש לחלק בין ארוסין לנשואין אבל רצונו לדעת מה סובר שכנגדו אמטו להכי פריך מיבמה ומסתם לה סתומי דמשתמע לתרי אנפי ארוסין או נשואין לראות מה בפי התרצן אבל אי נקט נעשה הארוס בע"מ היה מגלה דעתו. והנה מדברי הרא"ש שכתב שם בשטה מקובצת כתובות יראה לפום ריהטא דנטה לדרך אחר ממ"ש בתוספותיו בשמעתין והבאתיו לעיל:

דף קיג.

לא יהיבנא זמנא לא ביומי ניסן וכו'. הרי"ף כתב ביומי סיון וכתב הרב דרישה ח"מ סימן ה' משם גדול אחד שכתב בגליון הרי"ף שהוא ט"ס וכו' ע"ש וכן מוכח מהרא"ש בפסקיו שכתב ביומי ניסן כנסחא דקמן וכבר נודע דהרא"ש התלמוד שלו הוא הרי"ף ותדיר צדיק עת"ק דברי הרי"ף וכמו שכתב הרב שפתי כהן בספר תקפו כהן. וא"כ מוכח דגירסת הרא"ש בהרי"ף הוא ניסן. ובלאו הכי אי גריס בהרי"ף סיון היל"ל דברי הרי"ף אח"ך. אמנם איכא מרבוואתא דסברי סיון כמו שהבאתי בספרי הקטן ברכי יוסף שם:

דף קיג:

האי בר ישראל דידע סהדותא לנכרי וכו'. עמ"ש מהריט"ץ בתשובה סימן ק"ב ועמ"ש אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן ח"י סוף אות ג' דף ע"ב ע"א בס"ד:

דף קיד:

כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם וכו' והרי נחיל של דבורים וכו'. הרב מהריב"ל בח"א סימן ב' וסימן ג' הקשה דמאי פריך מנחיל שאני נחיל דאיכא נמי בעלים מרדפין ורבנן בתראי איש איש ממקומו עבידי רבנן דמשנ"ו והזכרתי קצת מדבריהם בספרי הקטן ברכי יוסף א"ה סימן ז' דף צ"ו ע"ג עש"ב:

דף קטז.

אדעתא דאריא אפקיריה אדעתיה דכ"ע לא אפקיריה. לשון הפקר לאו דוקא דלענין הפקר אמרו פרק אלו מציאות (בבא מציעא דף ל') בעובדא דר' ישמעאל בר' יוסי דאמר דלכ"ע אפקירנהו ולההוא גברא לא אפקירנהו ופריך הש"ס ומי הוי הפקר כי האי גונא

וכו' ומשני במילתא בעלמא אוקמיה. ועמ"ש רבינו שמשון ריש פ"ו דפאה ובשיטה מקובצת שם במציעא ובחידושי הריטב"א בגיטין דף מ"ז עש"ב:

דף קטז:

רבא אמר הכא בפועלין עסיקינן וכו' פועל יכול לחזור וכו'. מכאן הקשה לי הרב המופלא סבא דמשפטים כמהר"א ישראל זלה"ה למ"ש מהרימ"ט בי"ד סוף סימן ן' דהמלמד לא חזר לנוח אלא קנה אדון לעצמו בכי האי גונא לא שייך ולא עבדים והרי בסוגיין דמוקי להאי בריתא דגייס בפועל דחוזר אמר חוזר וכו' והרי הכא בסוגיין לא חזר לנוח אלא לעשות פעולה גדולה ומה שהביא ראיה שם מהטור מר"י דחוזר מחמת היוקר וכו' אינה ראיה דהתם מירי דמוכח שרוצה לעבוד לזה אבל אם אינו רוצה לעבוד לזה אלא לאחר מודה ר"י דשייך ולא עבדים זהת"ד ולק"מ דאי אמרה מהרימ"ט ה"ד במי שחוזר מזה ושוכר עצמו אצל אחר אבל מי שחוזר משכירות בעה"ב ועושה מלאכה לעצמו כי הך דסוגיין מודה מהרימ"ט דאמרינן ולא עבדים לעבדים ופשוט וברור ועמ"ש כנה"ג ח"מ סימן של"ג הגה"ט אות יו"ד:

דף קיז.

וקביל עלך דלא תקשי לר' יוחנן ז' שנין. אפשר דכיון דהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ואמרו בירושלמי פ"ה דתרומות דא"ל אליהו זכור לטוב לריב"ל וכי זו משנת חסידים משו"ה א"ל דיקבל יסורין בשבע שנים על שם שבע עידנין יחלפון עלוהי דודאי יהיה לו צער גדול שלא להקשות לר' יוחנן ולכבוש מעייני החכמה:
שלפי חדא בסתרקא מתותיה וכו'. נראה דעבד כן ר' יוחנן לכפר מה שעשו לרב כהנא דהוה יתיב בדרא קמא ואחתיה עד לאחורי שבע דרי והשתא דחזא דגברא רבא הוא וזלזלו בכבודו קביל עליה ר' יוחנן האי צערא לכפרה:

דף קיז:

הדרא ליה עכנא וכו'. כתב הרב ההסיד המקובל מהר"א גאלאנטי זלה"ה בספרו קול בוכים דף צ"ה דפוס ויניציא כי העכנא אשר במערת הצדיקים הוא היצה"ר שלהם שנתמתק ונעשה שומר להם. ע"ש: